

El món de Ramon Usó

DESEMBRE 2008

Buris-ana 206
butlletí de l'agrupació
borrianenca de cultura

www.medi.es

MEDI:

Director: Jordi Bort Castelló
(jordibort2@hotmail.com)

Consell de redacció: Glòria Olivares i Muñoz, Roberto Roselló, Raquel Doñate, Juan M. Ros.

Disseny logotip: Expanweb.

Disseny portada: Ramon Usó

Edita: Agrupació Borriana de Cultura (ABC). Desembre 2008, núm 206.

Redacció, administració i publicitat: Encarnació, 45, entresòl.

Apartat de Correus 155. 12530 Borriana (Plana Baixa). País Valencià.

Visiteu la nostra web:
www.borriana.com

Fotocomposició i impressió:
Sichet, S.L. (Vila-real)

Dipòsit legal: CS 77-1958

ISSN: 1137-4519

Tots els articles d'aquesta revista són inèdits, excepte quan consta el contrari, i les opinions expressades corresponen als seus signataris.

S'autoritza la reproducció, sense fins comercials, dels continguts d'aquesta publicació, citant l'autor i la procedència.

Si voleu escriure algun article, us agrairíem que ens ho donàreu en qualsevol suport informàtic i amb alguna il·lustració.

S'admetran per a la seua publicació, originals en qualsevol llengua.

Amb la col·laboració de:

AJUNTAMENT DE BORRIANA

CONSELLERIA D'EDUCACIÓ

DIPUTACIÓ
D
E
CASTELLÓ

coses de casa 06

- Hem rebut un altre premi!
- La forma 'Borriana' es publica al diari oficial.
- Assemblea General de Socis

portada 08

- El món de Ramon Usó

entrevista 12

- Joan Ramon Monferrer, cap de l'oposició socialista

arguments 15

- Borriana recupera "Espais de Llum"
- El Cid o Jaume I?
- Camins d'aigua

parlem-ne 24

- Crònica d'un any de lluita

medi natural 25

- Flora rupícola borriana (i II)

el personatge 29

- Onze anys plenament valencians

obituari 31

- La travessia de Miguel Melchor

galeria 32

- Residus sòlids orgànics

llibres 33

- *Almenara: II República y Guerra Civil*

el racó del joglar 34

- Contra la grip aviària

Jordi Bort director de la revista *Buris-ana*.

El passat mes de maig, cronològicament, va concloure l'Any Tarancon. En aquest número, la revista *Buris-ana* tanca el cicle de col·laboracions que començaven l'agost de 2005, amb motiu del centenari del nostre estimat cardenal. Han sigut molts els àmbits de la nostra ciutat que s'han sumat a l'Any Tarancon. Per això vull agrair totes les col·laboracions que, tant a nivell d'institucions com d'associacions o particulars, s'han unit al centenari del naixement del cardenal Tarancon. Cal destacar que ha sigut molt important la bona entesa de l'Ajuntament de Borriana amb la comissió organitzadora.

Amb la missa el 29 d'abril de 2007, presidida pel cardenal-arquebisbe de Madrid, Antonio M Rouco Varela, s'inaugurava l'Any Tarancon. El mes de maig, la Fundació Cañada Blanch va organitzar un simposi coordinat per l'historiador Paul Preston i la revista *Saó* va dedicar al nostre cardenal un monogràfic excel·lent. El 14 de maig de 2007, dia per dia del naixement del cardenal, les campanes de tots els campanars de Borriana anunciaven el centenari del naixement del cardenal Tarancon. També el món de les falles va retre un homenatge al cardenal. El Grup d'Estudis Històrics Fallers, va organitzar una taula-debat, on

es va projectar la pel·lícula *El Cardenal*. A causa de l'èxit, l'acte es va haver de repetir al Teatre Principal de Castelló. També la falla de La Vila va dedicar en el seu llibre un espai al nostre paísà més il·lustre. El mes d'octubre, el Foro Social de Borriana va convidar l'exministre de Defensa, expresident de Castella-La Manxa i actual President de les Corts espanyoles José Bono perquè inaugurara un cicle de conferències en honor del cardenal al saló d'actes de la Caixa Rural. Aquest cicle va continuar amb la participació d'Eugenio Nasarre -exdirector general d'Afers Religiosos en el govern d'UCD i actual diputat al Congrés-, Jesús Huguet -secretari del Consell Valencià de Cultura-, Joan Lerma -expresident de la Generalitat Valenciana i senador-, Rodolfo Martín Villa -exvicepresident del govern i exministre de l'Interior i d'Administració Territorial- i Pilar Cernuda -directora de l'agència de notícies Fax Press-. L'Agrupació Borriana de Cultura va participar en el centenari del cardenal, amb la publicació del llibre "*Vicent Enrike i Tarancon. Un cardenal per a la llibertat*", presentat a Borriana, València, Gandia, Vila-real i Castelló, amb una resposta nombrosa de públic i amb una difusió notable d'exemplars. L'exposició a la Casa de Cultura La Mercè, "*Vicente, cardenal Enrike y Tarancón, Pontifex Hispaniarum*", els mesos de desembre i gener, marcada per un alt contingut sentimental i d'identitat pròpia, va romandre 53 dies oberta, mostrant als nombrosos veïns que la visitaren l'ànima del nostre cardenal. L'exposició també va fer parada a Vila-real. El mes d'abril de 2008 es va editar un DVD amb imatges inèdites, com l'entrada del cardenal a la ciutat, el 8 de juny de 1969, cedides per Enric Safont. També el número 20 de la *Revista de Burriana*, dedicà les seues planes al cardenal borrianenc.

Fora de les fronteres locals, el centenari també ha tingut un ressò destacable.

El Consell Valencià de Cultura, del qual el cardenal en va ser membre fins al seu òbit, li va retre homenatge, així com la Universitat de Comillas, l'arquebisbat de Madrid o la diòcesi de Solsona. Toledo va dedicar el carrer de La Trinitat al cardenal Tarancon i un moviment de sacerdots d'Oviedo i de Madrid van demanar la beatificació de Tarancon. La XC Assemblea Plenària de la Conferència Episcopal Espanyola, celebrada el 19 de novembre de 2007, amb el discurs inaugural del bisbe de Bilbao i aleshores president de la CEE, Ricardo Blázquez, va fer referència a l'espirit de reconciliació del cardenal Tarancon, reclamant amb valentia l'obra i la figura del cardenal de Borriana. A la seu de la CEE, es va inaugurar un quadre del prelat, que hui es pot contemplar en la galeria de retrats dels presidents de l'Episcopat espanyol. I finalment, el passat 28 de novembre, aniversari de la mort del cardenal, és va fer la cloenda de l'Any Tarancon, a la Parròquia de Maria Auxiliadora. Cal destacar la predisposició favorable d'ajuda i de col·laboració per part de la comunitat salesiana de Borriana, que també va cedir el saló d'actes del col·legi, per a l'acte del lliurament de medalles a entitats i particulars que van col·laborar en el centenari. A més, l'ajuntament està treballant en la publicació d'una miscel·lània en homenatge al nostre cardenal, amb una diversitat de personalitats que van conèixer a Tarancon i que reconeixen públicament en el Centenari del seu naixement i catorze anys després de la seua mort, el seu treball a favor de la reconciliació, la llibertat, el perdó i la justícia. El cardenal Ricard Maria Carles -arquebisbe emèrit de Barcelona-, l'arquebisbe Gabino Díaz Merchán -successor del cardenal Tarancon en la presidència de la Conferència Episcopal Espanyola-, el ex-diputat Miguel Rodríguez y Herrero de Miñón, Ramon Tamames o la periodista Maria Luisa Brey, són alguns dels personatges que han col·laborat en la miscel·lània. En total participen vint-i-cinc.

Diaris de tirada nacional o periòdics digitalstambé s'han fet ressò del centenari, així com pàgines de notícies, de societat o de religió. Periodistes, escriptors, polítics o historiadors han escrit articles de record a un home que no va deixar a

ningú indiferent, independentment de la ideologia o religió, mantenint viva la seua memòria, el seu treball i la seua obra. Fins i tot es va anunciar el mes d'octubre passat el rodatge d'una minisèrie de TV dedicada al cardenal de Borriana.

El seu exemple és un ferment de pau i de convivència.

Gràcies al cardenal, molts han vist la llum i el guiatge per a construir una societat millor, seguint l'esperit del Concili. Desgraciadament, una bona part de la jerarquia eclesial espanyola es resistix a reconèixer les reformes del Vaticà II. El nostre cardenal, el cardenal Tarancon, el cardenal de Borriana, treballant per la renovació de l'Església, es va convertir en mestre d'humanitat.

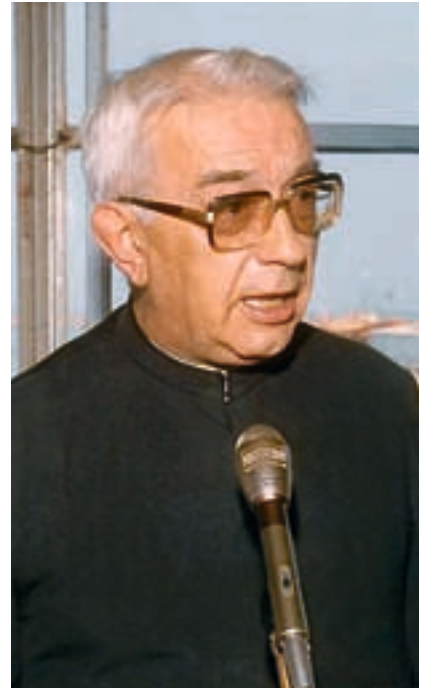
El centenari ha volgut ser un pas més en el transcurs de la història. Una commemoració: és a dir, una celebració conjunta de tots aquells que han volgut unir-se en el reconeixement a un personatge de la història, que va fomentar en la societat uns valors autènticament humans. Ha sigut un pas més en el camí per crear més consciència sobre el cardenal i que s'hauria de traduir en una fundació que portara el seu nom i que vetlara pel seu llegat de pau, de llibertat i de concòrdia. El centenari a més, hauria d'impulsar la definitiva inauguració del tan esperat Museu Cardenal Tarancon, a Borriana.

Recentment s'han portat a terme actuacions de restauració, rehabilitació, protecció i promoció del monument-històric més important i rellevant de la ciutat de Borriana. L'església parroquial del Salvador, ha retrobat el seu màxim esplendor amb l'alliberament exterior de l'absis gòtic, amb l'enderroc de la casa abadía. És possiblement, la joia arquitectònica que més agraiuen les borrianenques i els borrianencs que visiten aquesta magnífica icona del cristianisme valencià. L'ABC a través

del *Buris-ana* ha sigut testimoni de la història i les seues pàgines demostren la gran quantitat de seguidors incansables que ha tingut aquesta restauració, pedra a pedra, al llarg del temps. En el butlletí núm 94 de l'any 1966, el salesià Tomàs Utrilla ens aproximava a un estudi històric i arquitectònic de la parròquia del Salvador. Aquesta figura salesiana ens invitava a *'suprimir algún departamento de las sacristías y el viejo caserón residencia del Párroco, dejando talmente al descubierto la estupenda arquitectura del ábside; rodearlo de jardines, de donde poder contemplar, propios y extraños, su desconocida belleza'*. El mateix autor, en el núm 112 de l'any 1968, després de la reapertura al culte de l'església, amb la restauració de l'absis interior i altres reformes afirmava: *'Queda, no obstante, la segunda parte por realizar: reconstrucción exterior. Si Burriana quiere, puede llevarla a cabo. Cuando esto se cumpla, Burriana habrá estado a su altura y podrá vanagloriarse, con sincera fanfarronería, de poseer y valorar el monumento histórico-religioso más preciado de todo el Reino de Valencia'*. Des d'aquestes senzilles línies, voldria donar constància que el nostre passat, penyora del present, siga signe d'un esperançador futur.

També en aquesta edició del *Buris-ana*, ens fem ressò d'un gènere molt estimat per l'ABC : la fotografia. En aquesta ocasió el protagonista és Ramon Usó. Amb la intenció de donar-lo a conèixer als seus coetanis borrianencs, també li desitgem un prometedor futur.

I acabe. A principi de l'any 2008, la revista *Buris-ana*, va canviar de director. El meu predecessor en aquesta feina, Roberto Roselló, em va traspassar el testimoni d'un llegat excel·lent i d'un treball esforçat i constant. Ell mateix, en la primera revista que jo vaig dirigir (*Buris-ana* núm 204) em va brindar la seua amistat i la seua ajuda, per continuar construint el futur de *Buris-ana*. Vull agrair-li públicament eixe oferiment, així com també la confiança dipositada en mi. La veritat és que fa respecte que la direcció d'una revista amb 52 anys d'història (la degana de totes les publicacions en valencià!!) estiga ara en les meues mans. La resistència del *Buris-ana* al llarg de tants anys demostra alguna cosa més que el fet

Tarancon en el Club Nàutic de Castelló.

de ser una simple revista de sala d'espera. Espere estar al nivell i a l'alçada que els nostres coetanis borrianenques i borrianencs es mereixen. I no estalviaré esforços perquè això siga així. Sóc conscient que forme part d'una cadena humana que ha transmès una tradició cultural, gràcies a la dedicació d'una gent que, desinteressadament, ha estat al servei de Borriana. I això té un gran pes generacional. És a través de *Buris-ana* que ha crescut la nostra autoestima i la nostra consciència de poble, en el camí per vertebrar la nostra gent i la nostra cultura. Com he dit abans, em considere una anella més en el transcurs de la història del meu poble, i amb les meues virtuts i el meu treball incansable, intentaré, com els meus avantpassats, treballar per Borriana i per *Buris-ana*. A mesura que passa el temps, vaig coneixent més gent de l'entorn de l'Agrupació Borrianenca de Cultura, i puc afirmar que realment em satisfà dirigir la revista d'una agrupació "d'apassionats" per Borriana.

Finalment vull comunicar als lectors i internautes que tota la col·lecció de la revista *Buris-ana* està a la seua disposició, en la web de l'Agrupació Borrianenca de Cultura (www.borriana.com o www.borriana.cat)

Jordi Bort Castelló

Hem rebut un altre premi!

Joan Verdegal

El passat 3 d'octubre, l'Agrupació Borriana de Cultura va rebre el Premi Joan Fuster de mans del Bloc de Progrés Jaume I de l'Alcúdia.

Joan Garí en un moment del acte d'entrega de premis.

L'acte va tindre lloc a la Sala Jucais de l'Alcúdia (La Ribera Alta), en el marc de les activitats que l'entitat cultural alcudiana organitza cada any per commemorar el dia 9 d'octubre. En un ambient de germanor i alhora solemne, el presentador de l'acte (el productor d'Albena Teatre Toni Benavent) va ser l'encarregat de conduir la cerimònia d'atorgament d'aquests XIII Premis Jaume I, destinats a homenatjar persones, entitats, grups i empreses del nostre País que s'hagen distingit per la seua reivindicació activa de l'ús del valencià i per la dignificació social de la cultura del nostre poble. En aquesta edició de 2008 van ser premiades les següents entitats i persones (en aquest ordre):

- Premi Vicent Andrés Estellés pel seu compromís ferm a emprar el valencià

com a llengua d'ús habitual i en la seua relació amb les administracions i els mitjans de comunicació, a l'Associació Fira Gastronòmica de l'Alcúdia.

- Premi Carles Salvador per la seua tasca decidida i capdavantera en promoure l'ensenyament del valencià a l'escola, al Col·legi Públic Miguel Hernández de Riola.

- Premi Ovidi Montllor per la seua determinació i interès a recuperar una de les comparses més emblemàtiques de l'Alcúdia, a Els Negrets.

- Premi Tio Canya per la seua actitud "canyera" en defensa de la nostra llengua, i pels seus treballs i articles publicats, a Josep Lluís Pitarch, professor del Departament de Filologia Catalana de la Universitat de València.

- Premi Joan Fuster «per la seua lluita permanent i valenta en favor de la llengua i la cultura dels valencians, i pel seu paper en la transmissió i reivindicació dels postulats democràtics durant l'etapa de la transició de la dictadura a la democràcia», a l'Agrupació Borriana de Cultura.

En el seu parlament d'agraïment, el nostre Síndic Major Joan Garí va explicar somerament la llarga trajectòria de la nostra Agrupació, tot recordant algunes fites cabdals de la nostra història, les activitats que organitzem i les nostres publicacions (el *Buris-ana*, l'*Anuari*, la col·lecció *Vària*).

El premi va consistir, a més d'aquest reconeixement públic, en un gravat que va lliurar l'alcalde de l'Alcúdia.

La forma “**Borriana**” es publica al Diari Oficial

L'ABC té el gust de comunicar que el decret del Consell 141/2008 del passat 3 d'octubre (publicat al DOGV núm. 5865, de 7-10-2008) oficialitza definitivament la forma “Borriana” com a la denominació genuïnament valenciana per a referir-se al nostre poble.

Aquesta oficialització ve després que el ple de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua informara favorablement –el 18 de juliol d'enguany– del canvi de denominació. D'ara endavant, es considerarà legal a tots els efectes tant la denominació en castellà –“Burriana”– com la pròpiament i genuïnament valenciana –“Borriana”.

L'Ajuntament de Borriana, amb el seu alcalde al capdavant, s'han compromés públicament a iniciar les mesures pertinents per a divulgar la nova denominació oficial i afavorir el seu ús en tots els àmbits públics i privats.

L'Agrupació Borrianenca de Cultura es congratula que aquest procés haja arribat a bon port, i recorda que va ser una iniciativa seua i d'altres entitats del poble, la que va portar aquest assumpte a la palestra, ara fa un any i va ser aprovat per unanimitat del ple de l'ajuntament.

Segons ens comunica el periodista i soci Guillem Ríos, ha passat gairebé un segle des que Manuel Peris Fuentes demanara a la Corporació Municipal, al setmanari borriàenc *La Unión* (29-4-1916) “designar en lo sucesivo a nuestra población antiquísima con el auténtico nombre de *Borriana* (sic)”.

Tants anys després, el poble de Borriana ja pot congratular-se que el seu nom autèntic és legal. Ara cal que tots, començant per l'ajuntament, el fem nostre i viu.

Consell de Síndics

AGRUPACIÓ BORRIANENCA DE CULTURA Convocatòria d'Assemblea General de Socis

Dia: Dissabte, 13 de desembre
Hora: 11 del matí
Lloc: Local de l'ABC
(Encarnació, 45, entresòl)

Ordre del dia:
1. Lectura de l'acta de la reunió anterior
2. Informe i balanç anual, a càrrec del Síndic Major.
3. Previsió activitats 2009.
4. Elecció dels Síndics d'Honor 2009.
5. Precs i preguntes.

El món de Ramon Usó

Joan Garí

El fotògraf Ramon Usó (Borriana, 1965) prepara una ambiciosa exposició que ha començat ja a materialitzar-se als carrers del barri de la Vila.

És probable que poca gent –llevat dels seus nombrosos amics– conega Ramon Usó. Això és molt típic de Borriana: ignorar els seus millors prohoms. Ramon és ara mateix, per dir-ho ràpidament, un fotògraf de primer nivell, amb una exigència tècnica i artística fora de sèrie. Ja se sap que Borriana ha donat bons fotògrafs en les darreres dècades. L'ABC en va acollir molts, començant per Enric Safont –un dels responsables del nostre pioner Saló Fotogràfic Internacional de la Taronja, als anys 60– i continuant per Joaquim Bosch, a qui li vam dedicar fa anys l'exposició "Els escenaris de la memòria".

Amb el propòsit de donar-se a conèixer a aquells dels seus conciutadans que encaran l'ignoren i també homenatjar el paisatge essencial de la seua vida, Ramon Usó està preparant l'exposició "Tornar a terra", una primera fase de la qual està formada per les fotografies que il·lustren aquest reportatge, i que van ser preses en juliol d'enguany a la placeta de Sant Pere, lloc de naixença d'Usó.

Qui és Ramon Usó

Segons ell mateix ens explica, va néixer al bell mig de la Borriana medieval, una matinada amb trons i pluges d'agost del 1965. Va estudiar als Carmelites (que li van ensenyar

“el respecte, la constància i la igualtat”

–confessa– "el respecte, la constància i la igualtat"). Als huit anys li van regalar la seua primera càmera, una Yashica, i a poc a poc va començar a orientar la seua vida cap a la fotografia.

No seria, però, fins l'any 1995, en què la seua afició comença a transcórrer per les vies de la professionalització. Eixe any

és seleccionat per a l'acadèmia EFTI, un dels centres de fotografia més reputats d'Europa. Dos anys més tard n'ix amb el títol sota el braç. Llavors ja ha treballat amb els millors fotògrafs d'Espanya i Europa (Anna Löscher, Ciuco Gutiérrez, Luis Malibrán...) i comença a traure el món d'imatges que cova al seu interior. Després d'això va passar els següents deu anys treballant per a revistes especialitzades, com ara *Freeway*, *Biker Zone* o *Custom Machines*. D'aquesta etapa li ve haver atresorat una col·lecció de vora cent mil instantànies de motocicletes. Moltes d'aquestes fotos van recórrer el món i les portades de revistes de mig món. L'any 1997, a més, va quedar segon en la convocatòria del millor Fotògraf Promesa organitzada per Canal Plus. El primer premi el va guanyar Fernando Marcos, que posteriorment (el 2002), s'enduria el World Press Photo, el guardó fotogràfic més prestigiós internacionalment.

Actualment Ramon Usó ha reduït bastant la seua faceta de fotògraf viatger i de carrer i es centra més en la instantània d'estudi, tant en el vessant comercial com en el retratista.

El retratista retratat

Com tots els fotògrafs, a Ramon li agrada mirar. També li agrada escoltar. Com és un home cerimoniós i amable, escruta pacientment les seues "víctimes" fins que esbrina quina part de la seua personalitat podrà fer visible. Sent com és un seductor, l'alopecía sobrevinguda amb l'edat li ha proporcionat un toc marmori de saviesa. L'òval perfecte del seu crani s'adapta estrictament a l'aparell fotogràfic, formant-hi una figura estranya, centàurica, la col·lisió fusionada d'home i càmera.

Jo he compartit amb ell un viatge de treball –que no serà l'últim– pels carrers d'Amsterdam. Com Venècia o Petersburg, Amsterdam té l'esperit de les ciutats robades al mar: una estètica de cromatisme suau, fràgil i amfibia. Es recorre bé en barca o amb bicicleta. Les milers de bicicletes holandeses són tan famoses com les xineses, però ací és un estri imposat per raons pràctiques i per consciència ecològica, no per pobresa.

Fotografia de l'exposició "Tornar a terra" que ha ideat Ramon Usó.

Segona mostra de l'exposició "Tornar a terra" de Ramon Usó.

És un espectacle fascinant veure passar tot el dia les esveltes amsterdameses amb una flor a la boca –potser un mòbil–, movent rítmicament pedals que són pures extensions metàl·liques de les seues cames elàstiques. Però Ramon no pot contenir el seu escepticisme; em mormola a l'orella: "Això és com un Tio Vivo. Segur que són sempre les mateixes persones que fan voltes en cercle per tota la ciutat!".

L'exposició

Ramon Usó ha ideat "Tornar a terra" amb la idea de fer una exposició que deixi ratlles fetes. No serà la primera que faça a Borriana. Cap a l'any 2000 va deixar veure les seues fotos al pub Jamaica, en una mostra titulada "Pasió antimode" que volia reflexionar sobre la cosificació del cos de la dona per la publicitat i la moda. La foto més comentada hi va ser una titulada "Crucifixió" (que reproduïm ací), que representava una dona anorèxica en actitud crística.

"Tornar a terra" de Ramon Usó.

Foto de l'exposició "Pasión antimode" de Ramon Usó.

"Tornar a terra" va començar a materialitzar-se en juliol amb una sessió de fotos a la placeta de Sant Pere. Un equip de vint persones, entre assistents de realització, il·luminadors, maquillatge, direcció artística i models van materialitzar el somni de Ramon. Hi destaquen Javier Albella com a cap d'il·luminació, Adrián Morote en l'assistència fotogràfica, Gisela Almerich com a assistenta en la direcció artística, Ramon Queral com a director artístic, Jorge Musoles encarregant-se del *body painting* i Quique Tejado com a director plàstic. Juan Domingo Franch va actuar de coordinador. Els models van ser Isaias Llopis, Nelo Berenguer, Mika Gherman i Mihaela Borza. El lloc tenia el doble atractiu de ser el carrer natal de Ramon i també comptar amb un paviment ideal per a convertir-se en el fons il·lusori de la fotografia.

L'exposició comptarà amb quatre fases. La primera, ja realitzada, serà Tornar a la infància. La segona fase comprendrà Tornar a l'adolescència. Una tercera fase mamprendrà la Tornada a la maduresa. I finalment la quarta fase s'ocuparà del futur i el món virtual.

Quan estarà tot acabat, el món de Ramon Usó lluirà resplendent i llampant, a l'altura de la seua imaginació artística.

Ramon Usó a Amsterdam. (Foto: Joan Gari)

Entrevista a Joan Ramon **Monferrer**, cap de l'oposició socialista a l'ajuntament de Borriana

Joan Garí

“L'ABC és una institució imprescindible en la vida de Borriana”

–En setembre va tindre lloc l'onzé Congrés Nacional del PSPV. Els delegats de Borriana éreu majoritàriament partidaris de Ximo Puig, però al final va eixir elegit Jorge Alarte com a secretari general. Què opines del teu nou cap i com queden ara els partidaris de Puig?

Els delegats de Borriana tampoc teníem un vot definit. En realitat, a nivell provincial, estàvem més a prop de gent com Francesc Colomer que de Ximo Puig. Però ha guanyat Alarte i ara estarem tots com una pinya darrere d'ell. És jove, és alcalde d'Alaquàs per una amplíssima majoria i ara s'haurà de convertir en un líder autonòmic, i això no es fa en dos dies.

–Creus que Alarte és més "centralista" i més "centrista" que Puig –més "de dretes", si prefereixes?

Probablement és més pragmàtic que Puig, des del punt de vista de l'anàlisi de la realitat. Puig era més idealista i romàntic. Però al final, el partit està per damunt de les persones i el congrés va deixar clar que la història del partit i el seu fonament ideològic no poden ser obviats.

–El congrés va votar majoritàriament mantindre la denominació "País Valencià" en el nom del teu partit. Tanmateix, creus que és un nom que s'ha quedat obsolet o que les generacions més joves ja no reconeixen com un emblema de modernitat?

El terme País Valencià és un terme plenament modern, tot i que s'usava ja fa segles. Sobretot va ser l'opció de modernitat de tota l'etapa de la transició. Per a nosaltres té un contingut indefugible i prescindir-ne seria carregar-se la concepció del valencianisme i del país. Per a molts, entre els quals em compte, les connotacions de País Valencià són bàsiques per a qualsevol projecte de futur de la nostra comunitat.

–El PP fa un discurs "valencianista" i fins i tot no li importa enfrontar-se al Govern de Madrid –amb episodis que semblen calcats de la història del nacionalisme català. Això no deixa al PSPV en el paper de simple corretja de transmissió de Madrid?

El discurs "valencianista" del PP és un discurs regionalista decimonònic. Ells no creuen en l'estat defederal però usen l'estat de les autonomies en benefici propi. El seu regionalisme és només victimisme. L'opció socialista és més favorable a un discurs federal, respectuós amb les diferents identitats de l'estat. Tindre algú a qui tirar-li les culpes sempre està molt bé. Però fixa't que AP estava en contra del títol VIII de la Constitució –el de l'estat autonòmic– així que ara no ens poden enganyar.

–Quin creus que és el secret del PP, que fa tres lustres que guanya les eleccions al PSPV?

El secret és la propaganda, i una propaganda molt efectiva. Ells s'atribueixen tot el que va bé i els problemes els atribueixen a "Madrid" o a "Catalunya" (com en el cas de l'aigua de l'Ebre). Així, enganyant a la gent, creuen que no poden perdre mai.

–A Borriana concretament, com jutges la manera de governar de José Ramon Calpe? Es diferencia de la d'Alfonso Ferrada o suposa una continuïtat?

Suposa una continuïtat clara pel que fa a l'equip i a les formes. De fet, Calpe ja va formar part de les tres legislatures anteriors. A nivell personal crec que li falta decisió i lideratge. Governar és decidir i les decisions s'han de prendre en el moment que toca –de vegades cal ser valent–, i això es tira a faltar amb Calpe.

Joan Ramon Monferrer

-Quins creus que són ara mateix els principals problemes de Borriana, des del punt de vista de la política municipal?

El principal problema és la falta de diners de l'ajuntament, però això és la conseqüència de dotze anys de govern sense planificació. La paràlització dels projectes urbanístics ha agreujat el problema. No pot ser que projectes com Sant Gregori estiguen vuit anys en tramitació i actualment encara no estiga clar. D'altra banda, el poble té una falta de serveis evident: neteja, seguretat, pàrquings, el centre urbà... Moltes coses.

-En les últimes eleccions el Bloc Nacionalista Valencià es va quedar fora de l'ajuntament, i en canvi van obtenir escó Coalició Valenciana i CIBUR –una escissió del PP. No

creus que això implica una dretanització del panorama municipal?

Sí, el panorama és més bé conservador. Però tin en compte que en les últimes eleccions la dreta va llançar el missatge que els PAIS estaven en perill si guanyava l'esquerra. Això va condicionar el vot, perquè la gent tenia por de perdre diners. Però la crisi actual està demostrant que això no era cert i s'obren noves perspectives per al canvi polític en el futur. De tota manera, el Bloc està pagant encara el pacte amb el PP. Ara bé: pensa que en les últimes eleccions dos regidors es van decidir per molt pocs vots: el Bloc va estar a punt d'entrar i nosaltres vam estar a punt de tindre'n un més. Els perjudicats haurien sigut el PP i CV. Això hauria canviat radicalment el panorama.

-El Diari Oficial de la Generalitat del 7 d'octubre publicava l'oficialització definitiva de la doble denominació del nostre poble, Borriana/Burriana. Això es va aprovar per unanimitat del ple a proposta de l'ABC i d'altres entitats, i ara l'ajuntament ja no té excusa per a promoure la forma genuïna. Quin serà el vostre paper en aquesta etapa? Estareu vigilants que es vaja introduint efectivament la forma "Borriana" en la vida local?

És un tema que s'ha dut a bon port de manera discreta i consensuada, cosa que està molt bé. Nosaltres sempre hem defensat la forma genuïna i espere que l'ajuntament comence a usar-la de manera preferent. Cal aprofitar el gran consens i unanimitat que ha concitat el tema. De tota manera, és un problema a llarg termini, perquè per exemple a Vila-real, on s'ha posat tanta incidència a respectar el nom legal, encara ara l'equip de futbol usa la forma castellana. Però és evident que és molt important que s'haja oficialitzat "Borriana", perquè això donarà més força als qui estem a favor del seu ús. Vigilem, doncs, que s'aplique la llei.

-El teu ofici és professor de l'Escola Oficial d'Idiomes i coordinador de l'Àrea de Català de la UJI. Com avalués actualment la vitalitat del valencià en la vida universitària? Creus que s'ha assolit un grau de valencianització definitiva o encara estem lluny de la normalitat?

Encara estem molt lluny de la normalitat. Pensa que la docència en valencià no arriba al vint per cent. A l'hora de les contractacions del professorat saber valencià només és un mèrit, però no és obligatori. Encara que hi haja un nombre important d'alumnes que demane les classes en valencià, no les podem oferir-hi. La Universitat podria canviar això. Pensa que només hi ha una carrera que té línia en valencià, la de dret. Precisament jo vaig fer un treball que proposava itineraris en valencià en totes les carreres. Però això està lluny de portar-se a la pràctica. També és un reflex de la societat, que no acaba de creure's la necessitat d'apostar fort per l'idioma propi.

-I a Borriana, què creus que hauria de fer l'ajuntament que no fa ara per a augmentar l'ús del valencià?

En primer lloc, prendre-s'ho seriosament. Pensa que la plaça de traductor/corrector de valencià és de nivell C, quan en la majoria d'ajuntaments és de nivell B. Caldria començar també per contestar administrativament en valencià als que se li adrecen en aquesta llengua. Després hi ha molts detalls que demostren que al PP no li interessa realment el valencià: ni tan sols incentiven el seu ús entre els funcionaris. Cal una discriminació positiva cap al valencià, i això l'ajuntament de Borriana no ho practica.

-Tu vas ser president de l'ABC fins als anys 90. Com jutges el paper de l'ABC en aquests últims anys? Quin paper creus que hauríem de jugar en la vida borriana?

Per: R. Roselló

El paper cultural és el paper més raonable que pot tindre. Dedicar-se regularment a estar present en la vida borriana amb publicacions, conferències... El que no era normal és el paper que vam haver de fer en la Transició, on vam ser el refugi de tots els partits democràtics i vam suposar una alternativa a la política cultural inexistente de l'ajuntament. Sí que és veritat que ara es podrien fer coses com les conferències que organitza el Foro Social [els membres del qual, per cert, són socis històrics de l'ABC], portant grans figures a Borriana. Fets com el recent tancament de la Revista de *Burriana* retornen al *Buris-ana* el seu paper hegemònic. L'important, en tot cas, és que l'ABC continue viva, perquè aquesta mena d'institucions són imprescindibles en la vida d'un poble com Borriana. A més, ja ens hem llevat de damunt l'etiqueta política que es va forjar a la Transició, i la prova és que ara hi ha socis de l'ABC en els principals partits polítics, a esquerra i a dreta.

Borriana recupera Espais de Llum

Josep Lluís Gil Cabrera

Fresco de la capella de la Comunió de Josep Vergara. Parròquia del Salvador de Borriana. (Foto: J. Bort).

La Llum de les Imatges intervén a l'església parroquial del Salvador de Borriana.

La Fundació Valenciana de La Llum de les Imatges té com a objectius la difusió del patrimoni cultural de l'Església Catòlica Valenciana, al temps que posa en valor aquells béns que ho necessiten.

Per a dur endavant aquest projecte la fundació contractà una sèrie de restauradors que s'encarregaren de la conservació del béns mobles (pintures, orfebreria, ceràmica, teixits i brodats, escultures, metalls, ...), i per als béns arquitectònics es contractà un equip d'arquitectes que diagnosticaren i busquen solucions patrimonials a l'estat de conservació dels edificis on s'ubicarà l'exposició, que generalment estan declarats Bé d'Interés Cultural i tutelats per les Il·les del Patrimoni Cultural Valencià i del Patrimoni Històric Espanyol.

En esta edició La Llum de les Imatges se centra sobre la Plana de Borriana, concretament sobre l'església

parroquial del Salvador de Borriana, l'església arxiprestal de Sant Jaume de Vila-real i sobre l'església catedral de Santa Maria de Castelló de la Plana, tots aquests tres edificis es caracteritzen per ser arquitectures on la Llum és protagonista de l'espai i els caracteritza. Aquest és el comú denominador que uneix aquestes tres arquitectures, diferents en estils i èpoques però unides pel protagonisme de la Llum des de la concepció fins a la construcció i la funcionalitat. Els comissaris de l'exposició encertaren a denominar aquesta edició de la Llum de les Imatges com a "Espais de Llum".

Com que l'espai que disposem a *Buris-ana* no és il·limitat, el nostre director, Jordi Bort, ens ha encomanat que presentem ací el que ha significat la intervenció de la Fundació de la Llum de les Imatges sobre el Conjunt Monumental de El Salvador.

Sant Sopar abans de la restauració.

Sant Sopar restaurat.

Com a conseqüència del Protocol de Col·laboració signat en 1996, entre la Conselleria de Cultura, E i C., el Bisbat de Sogorb-Castelló, la Diputació de Castelló, la parròquia del Salvador i l'Ajuntament de Burriana; durant el període 1998 - 2006, la Direcció General de Patrimoni Artístic encarregà un Estudi Previ i un Pla Director al doctor-arquitecte Francisco Taberner el qual diagnosticà tot el conjunt monumental i plantejà les diferents solucions i fases de restauració. En primer lloc es restaurà la coberta plana de l'absis amb les cinc absidioles; mentre que l'Ajuntament i la Diputació Provincial construïren l'edifici que albergarà el Museu Cardenal Tarancón en el solar de la casa de mossèn Francisquet Daudí. Tot seguit es restauraren el nervís de les voltes gòtiques de l'absis, molt danyats en la intervenció barroca i que encara restaven sense atenció, així com es recuperava la sagristia-torre gòtica i es construïa una nova sagristia en el lloc on varen estar les d'època barroca i decimonònica¹.

Han estat deu anys llargs on els treballs sobre el conjunt monumental del Salvador han tingut una marxa fragmentària, d'acord amb les disponibilitats econòmiques i polítiques, però que per als fidels o per als qui s'estimen aquest important monument no veien el moment de vore'l enllestit, ja que humitats i altres problemes estructurals i urbanístics no ajudaven la seua conservació i menys la contemplació estètica.

En la darrera dècada hi ha hagut una sèrie d'intervencions sobre l'absis i la sagristia², però la resta del temple a excepció

d'alguna intervenció puntual i provisional, no ha estat atés des de que Mn. Cornelio Monfort i l'arquitecte Alejandro Ferrant enllestiren l'obra de repristinació entre 1967 i 1969³, que també tingué repercussió a la major part de l'edifici, si bé amb molts menys mitjans tècnics i econòmics, i pot ser també amb criteris diferents dels que hui imperem, però gràcies a què aquella intervenció féu visible i valorà l'interior d'aquest magnífic absis, possibilitant la seua difusió pública i científica, motius que han estat la base del reconeixement que ara li professa tothom i que sens dubte han influït perquè la Llum de les Imatges l'escollí com a seua expositiva en aquesta edició⁴.

La intervenció de la Llum de les Imatges

Possiblement la intervenció realitzada sobre les cobertes del darrer tram de la nau i la capella de la comunió siga la més important de tot el que ha fet la Llum, la més profitosa i segurament la menys visible, ja que a més de solucionar els problemes d'humitat i evacuació d'aigües de pluja, ha cosit la volta de la nau que presentava una esquerda importantíssima, així com ha restaurat el cercol perimetral que lliga la nau, obert enfront a l'accés a la capella de comunió. La suma d'aquestes patologies havia fet que la paret o astial dels peus de l'església basculara cap a l'exterior, on –per sort– el campanar la retenia fent-li de contrafort i evitant el col·lapse.

Una altra intervenció que cal destacar perquè va més enllà de la mera recuperació estètica o artística, que també ha estat important, és la restauració de la que fou Portada de Columnes o de la capella de la comunió, situada aleshores entre l'altar de la Trinitat i el del Crist de la Providència, des de 1762 fins a 1872, any en què per allargament de la nau de l'església

¹ Segons el Protocol, l'acord de col·laboració contemplava els següents projectes: "1.- Construcció del Museu Parroquial i Arxiu que custodie el llegat del Cardenal Enrique i Tarancón, l'Arxiu parroquial i els objectes d'interès artístic i històric que posseeix la parròquia. 2.- Demolició de l'actual casa abadia que oculta l'exterior de l'absis gòtic de l'església, i reconstrucció en un nou lloc que no obstaculitze la contemplació i el fruit de l'absis. 3.- Restauració de l'absis gòtic de l'església del Salvador, consistent en l'alliberament dels afegits sense interès patrimonial i la consolidació de les fàbriques. 4.- Restauració de la resta de l'església parroquial (cobertes, portades, dependències parroquial, capella de la Comunió, torre campanar, ...). 5.- Posar en valor l'entorn pròxim al monument (jardí, cementeri medieval, torre i restes de la muralla àrab, monument al Cardenal Tarancón,...)." Arxiu de la Direcció General de Patrimoni Artístic, Servei de Patrimoni Arquitectònic i Mediambiental.

² Totes estes obres foren costejades per la Direcció Genral de Patrimoni Artístic.

³ Com a conseqüència d'haver remogut i recurtat l'altar major, l'església quedà desacralitzada, reaconsagrant-la de bellnou el cardenal arquebisbe de Toledo Dr. D. Vicente Enrique i Tarancón el 7 de setembre de 1969.

⁴ Si voleu conèixer millor les diferents intervencions sobre l'església del Salvador fins l'any 2000 vegeu el meu article "Notes per a un millor coneixement de l'Església Parroquial del Salvador", publicat a "Papers" 3, època, núm. 20.

Enderroc de la casa abadia.

Absis gòtic alliberat. Després de la restauració. (Foto: J. Bort).

fins al campanar, fou traslladada al seu lloc actual, acusant patologies pròpies del remuntatge i altres afegides com a conseqüència de la guerra de 1936-39, en què el capitell esquerre del primer cos fou destruït per un projectil i es quedà reduït a un xicotet muntó de pedra que amb el temps anava desfent-se, i es sumava a l'efecte de les múltiples esquerdes verticals dels fusts de les columnes; tot açò provocat o agreujat pel terratrèmol que suposà la voladura del campanar⁵, feien que aquesta portada sofria greus problemes d'estabilitat, denunciats per les nombroses humitats provocades a l'interior de l'edifici.

El cromatisme de la construcció medieval i de tot l'edifici de pedra carreu, ha estat alterat per una neteja inadequada, i en algunes zones excessiva, que ha deixat ben palés l'existència de diferents tipus de pedra i per tant de cromatisme, que en els llocs no intervinguts en aquesta ocasió, com a la restauració de les voltes i nervis interiors de l'absis, fan evident la intenció de cromatisme que caracteritza l'obra dels constructors medievals amb

⁵ "El dia 5 de juliol de 1938, amb motiu de la retirada de l'exèrcit republicà cap a Nules, la 203 Brigada d'aquest, sota la direcció d'un dinamiter mexicà, col·locà 32 caixes de dinamita entre el segon i tercer cos de la Torre Municipal de Campanes, que feren explotar a les 4 hores de la matinada del dia 5, enderrocant la torre i com a conseqüència enfonsant el sostre i les voltes de la nau de l'església, solament es salvaren les de l'absis i les de les capelles laterals.", vegeu el meu article "L'Església Parroquial del Salvador", *Burriana en su Historia*, Vol. 1, Magnífic Ajuntament de Borriana, 1987, pp. 129

alternances, més o menys aconseguides, de pedres de colors càlids i freds, com encara s'aprecia a la base del campanar (que no ha estat restaurada). Aquest cromatisme no l'han sabut entendre els arquitectes de la present intervenció i han preferit uniformar el conjunt interior i exteriorment mitjançant l'aplicació d'una veladura de color "café amb llet", que esmorteïx tot el conjunt medieval.

La restauració cromàtica interior de l'església ha estat força important per quant el conjunt ha guanyat lluminosament, si bé la intervenció no ha anat encaminada a traure la policromia més antiga, molt danyada i en alguns llocs difícil d'identificar, sinó a recuperar-ne la que millor afavoria el concepte lumínic i /o es podia recuperar més fàcilment. Així cal destacar la recuperació dels estucs planxats de la nau de colors pastel: rosa, blau cel, gris i blanc que són datables a darreries del segle XIX, moment àlgid de l'economia tarongera de Borriana.

Una altra intervenció ha estat el paviment que ha tornat parcialment al seu cromatisme de darreries del segle XIX, marbre blanc encerclat per marbre negre i amb una via sacra a guisa de creu llatina amb la creuera formant un estel de setze puntes, (l'original molt malmés en resta a sota) ha donat pas a una superfície de marbre blanc de macael, encerclada per una cinta de marbre gris. A la capella de

la comunió on el paviment del segle dinou era un damer de marbre blanc i negre que envoltava uns cercles concèntrics⁶ d'aquests mateixos colors, tot segons han demostrat les excavacions arqueològiques, hom l'ha substituït per un nou paviment de marbre blanc macael amb un motejat negre, del que cal destacar per la seua bellesa i complexitat el dibuix, que malauradament s'aprecia ben poc per manca de cromatisme. Pot ser la no recuperació dels motius antics siga per manca de temps i pressupost.

Pel que fa a la policromia cal fer justícia i felicitar-nos per l'acurat treball de restauració de les pintures murals, els frescos del pintor i acadèmic valencià Josep Vergara que cobreixen les petxines de la cúpula de la capella de la comunió, que desenvolupa un programa iconogràfic on representa l'Església catòlica, dipositària del misteri eucarístic com a única via possible per a aconseguir la salvació a través de la Fe i el perdó dels pecats⁷.

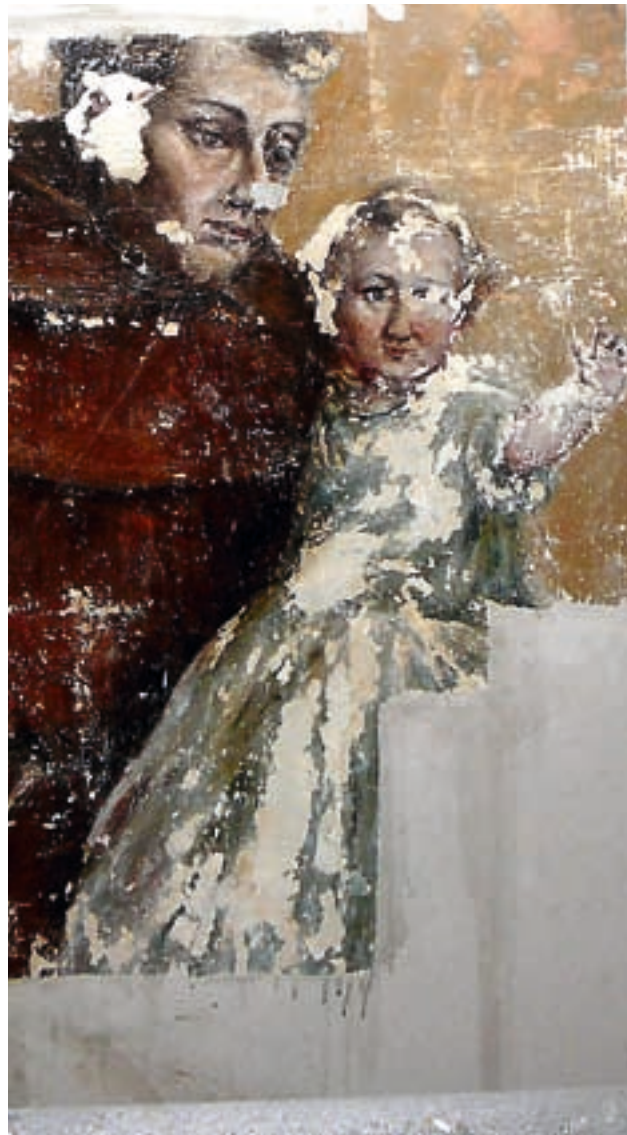
⁶ L'original d'aquest paviment de cercles fou arrancat l'any 1940 i traslladat al pati de la casa Abadia, perquè consideraven que estava força descrostat per mantenir-lo a la capella, i ara ben restaurat presidix l'entrada exterior al Museu Cardenal Tarancón.

⁷ Per a l'atribució de les pintures vegeu ORELLANA, M. A., *Bibliografia pictòrica valentina*, edició de Xavier de Salas, València, 1967, pàg. 427.

Sobre el programa iconogràfic vegeu el meu article "L'Església Parroquial del Salvador", *Burriana en su Historia*, Vol. 1, Magnífic Ajuntament de Borriana, 1987, pp. 115-121.

Sagrari de la capella de la comunió del Salvador de Borriana. (Foto: J. Bort).

Pa de Sant Antoni. (Foto: Luis Blesa).

També ha estat un treball meritori la restauració dels grans llenços del *Sant Sopar* i el *Llavatori*, obra del pintor vila-realenc Miquel Ballester signats i datats el 1792, que havien estat molt malmesos per tal de salvar-los de la destrucció de 1936, i la repristinació a què foren sotmesos en els anys quaranta mancava de la professionalitat i les tècniques actuals, però serví a mantenir-los fins ara.

Així mateix la Fundació la Llum de les Imatges a través de el seu taller de restauració de vitralls ens ha restaurat els que hi havia a la nau i a la capella de la comunió que des de la seua instal·lació a les darreries del segle XIX no havien rebut més atenció que alguna substitució de vidres però sense pintar a foc. El resultat ha estat espectacular com s'hi aprecia.

No voldria enllestir l'espai que m'han assignat sense parlar-ne de la restauració de la bestorre de la muralla. Realment ha estat un treball acurat de consolidació de la fàbrica i alliberament dels merlets subsistents.

Pot ser però el que més valorem tots els borrianencs és i serà l'alliberament i restauració exterior de l'absis, amb l'enderroc de la casa abadía, acció aquesta que ja intentà mossèn Cornelio Monfort amb el suport del bisbe D. Josep Pont i Gol, però la economia del moment (1967-69) no ho feu possible⁸, inclús hi havia un esbós urbanístic fet per l'arquitecte municipal, Enrique Pecourt, que acompanya estes lletres. Ni aleshores ni ara hom ha tingut en compte que no

⁸ «Així Mn. Corneli escrivia, el 18 de febrer de 1967, al Director General de Belles Arts demanant-li ajuda tècnica i econòmica per a procedir a la "... restauración proyecta en beneficio del monumento y embellecimiento de la zona de su emplazamiento ya que se pretende demoler la Casa Abadía, que generosamente cede el Obispado de Segorbe-Castellón para lo propio ...". Esta afirmació de Mn. Corneli seria ratificada amb un escrit que li dirigí el bisbe, Dr. Josep Pont i Gol, el 10 d'abril de 1968, on deia: "... por parte del Obispado, se daría toda clase de facilidades para el problema de la eliminación de la Casa Rectoral, adosada a la zona artística del templo, si así lo exigiera el acabado de la obra." Al temps que l'autoritzava perquè prengué les decisions escaients per tal que el "...Sr. Cura tome en consideración este Nuestro deseo ...".» més detalls al meu article: "Notes per a un millor coneixement de l'Església Parroquial del Salvador", publicat a "Papers" 3, epoca, núm. 20.

Absis gòtic interior de la parròquia del Salvador de Borriana. Procés de restauració al setembre de 2008. (Foto: J. Bort).

estem fent una plaça nova o un racó més sinó recuperant el fossar medieval més antic de la cristiandat valenciana, i per a Borriana el lloc de descans etern de set segles dels seus avantpassats⁹.

Sembla que les obres d'urbanització realitzades siguen provisionals, per tal de donar pas al centre d'acollida dels nombrosos visitants que esperem tindrà l'exposició, i que amb un temps per davant es projectarà una adequada recuperació de la memòria per a aquest indret que tant va influir en la vida de Borriana, en definitiva això és el que significa.

Borriana 10 de novembre de 2008

⁹ Darrere resten nombroses negociacions i esforços dels tècnics de Patrimoni perquè aquest alliberament no es convertira en un carreró junt a l'absis, o l'entorn del Salvador no es convertís en un desgavell de reformes urbanístiques que sota el signe de la pseudomodernitat malbarataven el conjunt.

Bibliografia

GIL CABRERA, JOSEP LLUÍS.- " La Misericòrdia, entre la història i la llegenda.", en *Commemoració del XXX Aniversari del Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa. Burriana (1967 – 1997)*; de la Col·lecció Papers, 3ª època, n° 20. Magnífic Ajuntament de Borriana i Generalitat Valenciana, Castelló, 2000.

GIL CABRERA, JOSEP LLUÍS.- "L'Església Parroquial del Salvador", *Burriana en su Historia*, Vol. 1, Magnífic Ajuntament de Borriana, 1987, pp. 99-129.

GIL CABRERA, JOSEP LLUÍS.- " Notes per a un millor coneixement de l'Església Parroquial del Salvador.", en *Commemoració del XXX Aniversari del Museu Arqueològic Comarcal de la Plana Baixa. Burriana (1967 – 1997)* de la Col·lecció Papers, 3ª època, n° 20. Magnífic Ajuntament de Borriana i Generalitat Valenciana, Castelló, 2000.

MADOZ, PASCUAL.- *Diccionario Geográfico-Estadístico-Histórico de España y sus posesiones en Ultramar*. Madrid, 1845-1850, Ed. Facsímil de Alicante, Castellón y Valencia, vol. I. Institució Alfons el Magnànim. València, 1982.

Martín de Viciàna, Rafael.- *Libro tercero de la Crònica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reyno*, Valencia, 1564, fol. cxxxxj. Ed. Facsímil del Dept. d'Història Moderna de la Universitat de València, 1972.

ROCA Y ALCAYDE, FRANCISCO.- *Historia de Burriana*, Castellón 1932.

El Cid o Jaume I?

Jordi Bort

El Cid lluitava al costat d'aquell que li ofería més contrapartides.

El dissabte dia 5 d'abril moria l'actor Charlton Heston, que va protagonitzar la pel·lícula èpica *El Cid*, una producció italonod-americana de 1961, dirigida per Anthony Mann i rodada entre altres llocs, a Peníscola. *El Cid* ha estat un personatge que no mai m'ha fet gràcia, perquè va ser un guerrer mercenari (que no cal confondre amb mercedari) és a dir, un home que igual ajudava a un exèrcit, que batallava contra un altre, depenent dels diners que rebia. Nascut a Vivar (a prop de Burgos) el 1043 i mort a València, el 1099, Rodrigo Díaz de Vivar va ser un noble castellà, mercenari i figura llegendària de la Reconquesta espanyola. Així, acompanyat per la seua tropa, *El Campeador*, va oferir els seus serveis, primer a Ramon Berenguer II, comte de Barcelona, i després a Berenguer Ramon II, tot i que finalment va decidir ajudar al-Muqtadir, rei de Saragossa, que era tributari del rei de Castella. Entre 1087 i 1089, va impedir que la ciutat de València, governada per al-Qadir, aliat dels castellans, caiguera en mans d'al-Mundir i del Comte de Barcelona, Berenguer Ramon II. El 1090 *El Cid* va retornar a València, on es va convertir en protector d'al-Qadir. Establert ja a València, Rodrigo es va aliar amb Pere I d'Aragó i amb Ramon Berenguer III. Les seues gestes van ser narrades en el *Cantar del Mio Cid*, datat en el segle XIII, i on es valorava com a gran capità i bon polític, que encarnava els trets ideals de l'ànima castellana. Però la imatge d'*El Cid*, és diferent de la del *Cantar*: és un *Cid* molt més orgullós i rebel contra el rei, enfront d'*El Cid* que ens descriu el poema èpic, més moderat i sempre desitjós de reconciliar-se amb el monarca. *El Cid* va ser per tant un home sense principis, que lluitava al costat d'aquell que li ofería més contrapartides.

Però la mort de Charlton Heston i el seu paper a la pel·lícula *El Cid*, m'han fet recordar l'article "València, vista de lluny" d'Artur Perucho, il·lustre borrianenc que va nàixer a la capital de la Plana Baixa el 1902. Va ser periodista i polític, col·laborador de la revista *Taula de les Lletres Valencianes*, *Nova Revista* i *La Publicitat*, i professor adjunt d'espanyol i de català a la Universitat de Marburg, els anys 1930-1932. Amb motiu de la guerra espanyola, el 1939 s'hagué d'exiliar a Mèxic, on morí l'any 1956.

El 12 de setembre de 1928, Artur Perucho escrivia a la revista *Taula de les Lletres Valencianes* l'article esmentat anteriorment, un text que hui, 80 anys després de ser escrit, presenta una actualitat i una vigència total ! L'article comença així:

"El cronista, des del balcó de casa, veu un braç de mar blava; i la visió lluminosa de la mar li recorda la seua València ben amada, per la qual voldria nous dies de glòria esplendorosa. I l'esguard es perd en l'horitzó i, sense saber com, es troba meditant sobre els problemes de la seua ciutat estimada. Pensa en l'estat espiritual de València, i es condol que una ciutat tan dinàmica, tan oposada a l'estèril immobilitat, no s'haja decidit encara per seguir algun camí ben definit." Certament que aquesta reflexió que feia Artur Perucho sobre la ciutat de València, la podríem fer extensiva des de Vinaròs a Oriola i no únicament al Cap i Casal. Artur Perucho continuava així el seu article:

"El diablet que tots portem dins em preguntà:

-Què és això dels camins? Quins camins vols dir? Ja es diu València del Cid!

I sense saber-ho, el diablet interior ha posat el dit a la llaga. València (també avui podríem dir, el País Valencià!) té, efectivament, dos camins a seguir: el de D. Jaume i el del Cid. I davant el dubte resta indecisa. O més ben dit encara: no dubta, no es neguiteja, no sent la vitalitat del problema. Som els individus isolats que ens hem decidit, privadament, per aquesta o per l'altra via.

-I això -demana el diablet- vols dir que té cap importància?

Ja ho crec que en té d'importància! Els híbridismes són sempre infecunds: un ase és molt superior a un mul, perquè té el do de la fecunditat. València -ja ho remarcà molt encertadament el nostre bon amic Almela i Vives en cloure el seu magnífic llibret sobre la nostra catedral- és una ciutat híbrida, i si no es decideix a lliurar-se del seu híbridisme, anirà indefectiblement a la seua anul·lació, com a centre d'irradiació intel·lectual; és a dir: perdrà el més alt atribut de la civilitat".

Perucho, continuava encara: *"Aprofitant uns dies de lleure, he rellegit els llibres que em van decantar, fa uns quants anys, cap al valencianisme, i els he trobat tan interessants i tan convincents com el primer dia que els vaig llegir. He pensant que si tots els llegien, es despertaria de seguida el sentiment de valenciania que tots els valencians tenim dins de l'ànim, i que nosaltres, els qui fem Taula (i jo diria que també els qui fem Buris-ana, o Saó, o Barcella) i els nostres simpatitzants, tenim l'obligació de divulgar, de fer-los conèixer al nostre poble.*

-I què en guanyariem, si els divulgàrem? fa el diablet.

Personalment no en guanyariem res. Col·lectivament, ho guanyariem tot; desvetllariem l'interès per les nostres coses, per la nostra història i la nostra literatura, i això ens permetria de poder oferir dintre pocs anys una cultura autòctona ben estructurada".

La mort de Charlton Heston i la pel·lícula *El Cid*, m'han portat el record d'Artur Perucho i la seua defensa d'una via valenciana i valencianista, el camí de Jaume I, en contra d'aquella altra opció, el camí d'*El Cid*, que ens portaria el vent de ponent. Tant de bo que el poble valencià, massa vegades indiferent i indecis, puga decidir-se finalment per la cultura de la llibertat, que ens vingué amb el rei Jaume I, del qual celebrem enguany el VIIIé centenari del seu naixement. Un centenari que posa de manifest la diferència abismal entre el *Campeador* i el nostre rei, i que ja seria hora de fer justícia a favor del qui va ser el fundador del nostre País. Així, per exemple, mentre *El Cid* té a València una de les avingudes més importants de la ciutat, el bon rei Jaume I, no té sinó un pobre i senzill carrer.

Les paraules i el text d'Artur Perucho, 80 anys després, ens han d'encoratjar a decidir-nos, a què el País es decidisquen a favor del rei Jaume I: El rei de les llibertats nacionals dels valencians. Per a Borriana, la memòria del rei Jaume I no pot passar desapercebuda. Quan en el *Llibre dels feyts* el nostre bon rei parla de Borriana, la primera ciutat del Regne de València conquerida i incorporada a la civilització cristiana i occidental, sempre ho fa amb afecte i estimació. És en el *Llibre dels feyts*, que Jaume I, amb un llenguatge que humanitza la seua figura, amb xicotets detalls, narra l'anècdota de l'oroneta de Borriana, que va fer niu a la tenda reial: *"E quan veng que·n volguem levar la host, una oreneta havia fet niu prop de l'escudella, en lo tendal; e manam que no levassen la tenda tro que ella se'n fos anada ab sos fills, pus en nostra fe era venguda"*

És fonamental recordar i rescatar la nostra història.

En el VIIIé centenari del naixement del rei Jaume I, i aprofitant l'article d'Artur Perucho sobre els dos camins a escollir, crec que és fonamental recordar i rescatar la nostra història. La que ens ve del rei Conqueridor, i que narra la conquesta de la ciutat de Borriana, l'any 1233. El *Llibre dels feyts* ens parla de la partida cap a Borriana (capítol 155), l'inici del setge (156), del projecte per conquerir-la i de com D. Fernando i part de la noblesa d'Aragó proposà al rei abandonar el setge de Borriana (158 al 166), de la resposta del rei (167), de com el rei decidí d'ajuntar-se a altres nobles, i especialment dels catalans, per continuar el setge (169), de l'enfrontament del

rei En Jaume amb els sarraïns (174), de l'atac de la host als murs (176), de com els de Borriana proposaren pactes al rei (177), de com el rei encomanà la defensa de Borriana a D. Pere Cornell (179)..... (*Llibre dels feyts de Jaume I. Introducció, transcripció i actualització a cura d'Antoni Ferrando i Vicent Josep Escartí. Edicions Afers. Catarroja, 1995*)

Artur Perucho posa el dit a la nafra, en proposar-nos també a nosaltres, quin camí hem d'escollir: *"Aprofitant uns dies de lleure, deia Perucho en l'article "València, vista de lluny", he rellegit els llibres que em van decantar, fa uns quants anys, cap al valencianisme... He pensat que si tots els llegien, es despertaria de seguida el sentiment de valenciania que tots els valencians tenim dins de l'ànima"*

I a la pregunta del diablet, tan actual hui en dia sobre què en guanyariem, Perucho destacava que, el fet que aquestes lectures (conèixer el *Llibre dels feyts*, per exemple) desvetllarien *"l'interès per les nostres coses, per la nostra història i la nostra literatura"*, per tal d'aconseguir *"una cultura autòctona ben estructurada"*

L'article d'Artur Perucho, "València, vista de lluny", 80 anys després de ser escrit, no pot ser més actual en el moment present. L'aposta que feia Perucho pel rei Jaume I, és l'aposta, que tots els valencians hauríem de fer, per tal de retrobar, en el VIIIé centenari del naixement del rei Conqueridor, el camí de la llibertat i del valencianisme, que ens va llegar el rei Jaume.

El Cid.

Camins d'aigua Jordi Bort

Canal de Vora Riu Millars dirigint-se cap al partididor d'aigües. (Foto: J. Bort).

Els rius com a mitjà de progrés han sigut des de sempre la font d'una autèntica vida.

La importància de l'aigua es posa de manifest ja al segle XIII, quan el rei En Jaume dona origen al poble valencià, amb la nova entitat política del Regne de València. Les estructures de regadiu existents o la possibilitat de fer-ne de noves, com la Sèquia Reial del Xúquer, són recollides en la normativa fundacional del nou poble, com al *Llibre del Repartiment* o *Els Furs*.

Són molts els estudis que s'han fet al nostre País i concretament a Borriana. De fet, podem trobar gran quantitat de documentació sobre l'aigua. Quan el riu Millars creua la Plana, va distribuint les aigües per sèquies i braçals, filloles i sequiols que fecunden una bona part de la comarca. Unes 10000 hectàrees d'horta de les poblacions de Vila-real, Castelló, Almassora, Nules i Borriana amb els seus corresponents assuts i derivacions, són regades per les aigües del Millars, dedicades pràcticament al conreu de cítrics. L'aigua va ser en el passat, i ho és encara en el present, un factor de vital importància per al desenvolupament de Borriana i dels pobles veïns. Els cursos fluvials han permès el creixement econòmic de totes les civilitzacions des de la més remota antiguitat. Els embassaments d'Arenós –que produïx també energia hidroelèctrica– del Sitjar, de Maria Cristina i el pantà menut de Toranes, prop de Sarrion, van ser construïts amb la finalitat d'augmentar les terres de regadiu. El treball, la constància i la tenacitat dels nostres llauradors ha creat hortes fèrtils, i pràcticament en la totalitat dels rius valencians podem trobar restes de molins construïts al llarg dels llits. Els molins i tota la seua infraestructura estava composta per sèquies, assuts, basses i fins i tot altres molins superiors d'aigua sobrant dels quals era aprofitada pels inferiors. Tanta importància ha tingut i té l'aigua en el progrés dels pobles i de les nacions, que la fundació

d'una vila a la comarca de la Plana ha portat sempre, unit al document fundacional, la concessió dels drets d'aigües per als nous pobladors. L'apreciat i estimat riu Millars ha sigut condicionant en la fundació i evolució de ciutats que han tingut en l'horta el seu principal motor econòmic fins a l'arribada del desenvolupament industrial.

El riu Millars crea vida per allà on passa formant refugis d'una infinitat d'espècies de flora i fauna que hi troben el seu hàbitat. A més, dibuixa un paratge natural que fa possible un paisatge propi i característic. És així com el riu visita amb l'aigua de la vida la Font de la Salut o el Molí en Cirat, cap de comarca de l'Alt Millars, l'ermitori de la Mare de Déu de Gràcia, o passa per davall del pont d'Almassora, saludant Santa Quitèria, patrona de la vila. L'aigua del Millars no solament crea vida sinó que, a més a més la guarix com a Montanejos, que alberga un Balneari que s'alimenta de la Fuente de Baños, rica per les seues propietats mineromedicinales i referent i reclam turístic des de fa més d'un segle.

La fecunditat dels terrenys de regadiu va fer aparèixer al voltant de les propietats rurals i dels conreus un nombrós grapat d'alqueries, ocupades per famílies que vivien de la terra. De tots és sabut que bona part del terme de Borriana era regat per les aigües del Millars. Hui més que mai, a causa de l'escassetat d'aigua, els rius són un autèntic patrimoni cultural, social i econòmic. Els rius com a mitjà de progrés han sigut des de sempre la font d'una autèntica vida. A la Plana, l'aigua ha tingut tradicionalment una estructura hídrica ben característica, que en el nostre terme i en la nostra llengua tots coneixem com a *sèquies*. Les sèquies han sigut per a milers de famílies borrianenques, des dels menuts als majors,

Llit del riu Millars unit els pobles d'Almassora i Borriana. (Foto: J. Bort).

autèntiques companyes de vida. A molts dels qui estan llegint este article els vindrà al pensament l'etapa d'infantesa, quan passaven els estius a l'alqueria, a la vora d'una sèquia on prenien el bany. O també tants i tants llauradors que calmaven la set d'estiu, amb el moviment viu i dinàmic de l'aigua de la sèquia. O encara, els hòmens que passaven hores i hores amb la canya de peixcar als sequiols. O la dona que llavava la roba o escurava els plats després del dinar.

Les sèquies ens han acompanyat en el camí de la vida, i ens han ajudat a viure amb prosperitat, a causa de la riquesa que representa l'aigua. Per això mateix, per raons de pes històric, cultural, demogràfic, econòmic i patrimonial, hauríem de ser més agraïts amb l'aigua que, a través de les sèquies i braçals, ha vertebrat el nostre poble. El riu, les sèquies, les filloles, han donat una configuració especial al nostre territori. Gràcies a l'aigua, molts borrianencs han pogut tindre una millora econòmica i estalviar unes "*perretes*". Eren molts els nostres avantpassats que amb un tros de terra i gràcies a la collita de l'any, podien menjar i vestir, pagar les despeses del manteniment del conreu i donar estudis universitaris als fills. Directament o indirecta, molta gent de la nostra ciutat vivia de la taronja. També la població immigrant treballava a Borriana en la temporada tarongerera, que començava per l'octubre i acabava pel mes de juny.

Amb la nova ampliació de l'anomenada pels borrianencs carretera d'Almassora, també coneguda entre els llauradors com a camí de Castelló (CV-18), veiem quin és l'eix que vertebrava el nostre poble, la comarca i bona part del territori valencià. A la vora del pont del riu Millars, just abans de pujar, i al costat de l'antiga taverna de Les Creuetes, trobem el primer sistema d'abastiment d'aigua potable de Borriana, que data de l'any 1896. Per als valencians, el taronger és un arbre ben familiar i conegut. Per això mateix, cal remarcar la importància d'allò que és quotidià i que forma part del nostre entorn, de la nostra història col·lectiva. La història és alguna cosa més que quatre pedres velles i tres papers escrits a mà de color groc. Una gran quantitat de borrianencs (jo un de tants) circulem cada dia per esta carretera per motius laborals o altres. Possiblement, per la rutina i les presses, passem sense fixar-nos massa en el paisatge, perquè com ho veiem tantes vegades... Però ara, les obres d'ampliació de la carretera ens han posat al descobert un ric patrimoni que havíem oblidat,

o que ens era desconegut. Com a conseqüència d'arrancar els arbres, moltes sèquies han quedat visibles. Unes sèquies que són els camins que mantenen viva una població. És el pas de l'aigua, allò que durant tants anys van vore i van viure els nostres avantpassats. El pas de la vida que configura el nostre poble. I allò que semblava rutinari, sense importància, quotidià, arriba un dia en què es convertix en riquesa. No una riquesa possessiva o material, sinó la riquesa espiritual i cultural, gràcies a la qual ens hem format com a poble.

Una cosa pràctica que ens ajudaria a conèixer el nostre ric patrimoni seria la de posar a la nova urbanització Novenes de Calatrava, com a noms de carrers i de places, els noms de camins, de sendes i de sèquies que formaven esta partida agrària. He tingut una sorpresa desagradable, en vore els noms que s'han posat, amb una toponímia totalment desvinculada de la nostra cultura i del nostre patrimoni agrari. Borriana està patint un canvi en el seu sistema econòmic i en el seu estil de vida. La degradació del seu entorn, assolant alqueries històriques o edificis modernistes, és lamentable i penós. Dilapidant i soterrant el nostre patrimoni cultural, qui coneixerà Borriana d'ací a 50 anys? Un poble manté la identitat, la memòria històrica, si sap mantindre viva aquella cultura popular, que preserva els noms més genuïns que ens identifiquen com a col·lectivitat. És una llàstima que anem perdent els noms històrics i els substituïm per altres que no tenen una tradició. Cal treballar fermament i amb confiança, per donar a conèixer als nostres veïns més jòvens aquells elements quotidians i rutinaris, molts d'ells agraris, que configuren i vertebraven el nostre poble: les Partides de Quarts i Setenes de Calatrava (que pràcticament ha desaparegut de la toponímia local) i les Novenes de Calatrava. És important fer conèixer a la gent que no sap el significat d'aquests noms com en estes terres els llauradors estaven obligats a pagar la quarta, la setena o la novena part de la collita al propietari. O saber que el nom Calatrava fa referència a un orde militar. O que el barri la Bosca ens parla del nom d'una sèquia que rega el nostre terme i d'un pou d'aigua de caixa. També, encara dins del poble, enfilant la carretera de Vila-real, trobem el pou de la Misericòrdia i una miqueta més amunt, vorejant el riu Sec o Anna passant les moreres, ens topetem amb el pas de la sèquia Subirana, la Bota.

Cal mantindre i recuperar la memòria que ens ha fet com som, per no deixar de ser allò que som. Per no deixar de ser Borriana.

El col·lectiu **Escletxa** amb més força que mai

Col·lectiu Escletxa

Crònica d'un any de lluita.

Aquest passat mes de novembre el col·lectiu Escletxa va fer el seu primer aniversari. Tot i que som un col·lectiu molt jove tenim una trajectòria molt llarga, ja que hem dut a terme una gran quantitat d'activitats diverses i enriquidores durant tot aquest any.

Els primers passos d'Escletxa van ser donar suport públic als skaters i riders de la Mercé. Aquesta iniciativa va sorgir enfront a la gran quantitat de problemes que molts joves tenien per a practicar l'skate en la plaça la Mercé. Ens vam reunir amb aquests joves i vam fer diferents concentracions en protesta pel mal tracte que estaven tenint i la poca comprensió que les autoritats mostraven cap a ells. A banda també vam fer diverses reunions amb la regidoria pertinent per tal d'arribar a una solució beneficiosa per a totes i tots.

A partir d'ací hem continuat duent a terme milanta idees.

Vam crear un grup de batucada que al principi va tindre uns inicis un poc durs, ja que no teníem cap local per a poder assajar, però després de lluitar un poc vam aconseguir que l'ajuntament ens cedira un quartet en el casal jove. Aquest grup de batucada s'ha consolidat molt i ja ha fet moltes actuacions en públic, no obstant això continua obert a tota la gent que vulga unir-se i aprendre un poc de percussió.

D'altra banda una de les iniciatives que més ens ha donat a conèixer a Borriana va ser la xerrada de Memòria Històrica que vam organitzar amb el Grup per la Recerca de la Memòria Històrica de Castelló. La recuperació de la nostra Memòria Històrica és un dels objectius que aquest col·lectiu es va marcar des del començament, per això continuem treballant i lluitant en la mateixa línia per a poder oferir més i nous events durant el pròxim any.

També cal recordar que a més de temes culturals n'hem tractat d'altres de caràcter esportiu, ja que s'han organitzat diverses sortides de senderisme i tallers per a iniciar-se en l'escalada Així com temes socials com per exemple la jornada de jocs i tallers gratuïts que vam fer al barri de la Bosca.

En el cas dels cicles de cinema, que fins ara els féiem en alguns bars de Borriana i a la plaça de la Mercé, hem avançat molt ja que durant aquest proper any comptem amb la col·laboració de la Caixa Rural, que ens cedira un espai per a poder dur a terme les projeccions, i la Universitat Jaume I que ens donaran suport amb la difusió i aspectes burocràtics per tal de dur-los a terme.

Per damunt de totes les activitats que hem fet, cal destacar les Festes Alternatives, que amb la FAB i la Penya Gastronòmica hem organitzat per a Falles, l'1 de maig i les festes de la Misericòrdia.

La proposta de fer unes Festes Alternatives va nàixer de la realitat que cada volta les festes estan més privatitzades i la gent ja no pot gaudir d'uniques festes originals, populars i gratuïtes. Per això aquestes alternatives tenen una molt bona acollida per part de la gent.

Els nostres projectes van creixent a poc a poc i es van fent més forts.

Els ciutadants de Borriana volen unes festes en què no només s'ho passen bé alguns i algunes, sino que tots i totes puguem sortir al carrer a gaudir.

De manera que aquesta iniciativa volem estendre-la a tota la ciutadania, és a dir, que ens agradaria que a poc a poc entre els diferents col·lectius i associacions de Borriana poguerem fer una programació conjunta en què tinguera cabuda qualsevol proposta, per a fer de Borriana una ciutat més participativa i activa.

Com a novetat per a aquest any Escletxa compta amb un programa a Radiosis en la 89.6fm: *Esclafem l'avorriment!!!* que s'emet tots els divendres a les set de la vesprada, on es difon informació sobre tot el que es mou a Borriana i de les activitats de l'Escletxa.

Flora rupícola **borriana**

R. Roselló Gimeno

Foto 1: Una canal convertida en jardinera, en una casa vella del carrer Mare de Déu del Carme, núm. 31. Hi trobem la consolda arbòria ordinària de fulles verdes (*Aeonium arboreum*), en convivència amb exemplars de la forma '*Atropurpureum*', de carxofetes rogenques. A la dreta es distingeix *Sedum palmeri* (vegeu Buris-ana 205).

El nostre terme és una planura sedimentària que no ofereix cap pujol ni orografia rocosa o muntanyenca. És, per tant, un indret poc adequat per a la flora rupícola, els representants de la qual han de trobar acomodament sobre els únics relleus rocosos destacats que hi ha: les construccions urbanes i rurals.

Aquesta flora va lligada a casa nostra a l'activitat humana d'una forma més o menys directa; hi abunden les espècies exòtiques, com ja vam veure en la primera part d'aquest article, centrada en les espècies suculentas. Pel que fa a la resta d'espècies rupícoles, n'hi ha autèntiques especialistes que conviuen amb altres que podríem qualificar d'ubiquistes i vulgars, a les quals tant els va créixer sobre una paret com en un camp obert o en un favar. Per això creiem que en aquesta segona part no cal fer-ne un inventari detallat, i volem destacar només les espècies més interessants.

L'estratègia reproductiva habitual per a la majoria de rupícoles suculentas, vam explicar que es recolza en la gran capacitat per a arrelar trossos —propàguls— de la planta, amb freqüència carnosos i més o menys pesats. Per tant, la força de la gravetat jugava allí un paper decisiu. En canvi, en les espècies que tractarem a continuació l'èxit depèn del contrari,

és a dir, de l'existència de llavors o espores amb capacitat per a vèncer la gravitació i flotar en l'aire. Així el vent pot fer-les volar i endur-se-les fins als amagatalls més elevats i recòndits de les edificacions urbanes o rurals.

Aquesta estratègia exigeix produir llavors o espores com més xicotetes millor perquè el vent pugui enlairar-les com la pols, i que a més puguin dipositar-se i germinar fàcilment en la més mínima fissura, o potser sobre un replanell o talús rocós d'una paret vertical. Aquest seria el cas de les falgueres i molses, o fins i tot de plantes superiors especialitzades com ara la morella roquera (*Parietaria*), etc. En altres casos, el fruit, xicotet i rugós o amb pèls que el fan apegalós, apareix coronat per un apèndix de pèls o setes anomenat papus, que funciona com a un autèntic paracaigudes, en aconseguir distraure l'atracció gravitatòria. Aquest és el cas de moltes asteràcies (vegeu dibuix pàg. 28). En espècies com ara la figuera (*Ficus carica*), són els pardals els principals agents de disseminació, en menjar-se les figues carregades de "llavoretas" (en realitat són fruits!), que finalment voran la llum intactes en els excrements, però en òptimes condicions germinatives. Les figueres "bonsai" que amb freqüència trobem als murs de velles esglésies dels pobles, en són tot un clàssic.

Falgueres

Les admirables falgueres (*Pterophyta* des botànics) són primitives plantes que rarament trobem al nostre terme fora de l'hàbitat rupícola, habitualment en exposició nord i aprofitant la humitat d'un mur, d'una séquia, o les filtracions d'alguna canal o conducció d'aigua avariada. Representades per tres famílies i quatre espècies (de les quals només una és exòtica), la seua presència ací és sempre escassa en nombre d'individus, situació probablement diferent a la que hi hauria a les velles cases i teulades de la Borriana antiga.

Adiantum capillus-veneris L. (Adiantaceae)

Nv: "Helecho" de pou (nom local castellanitzat), falzia, capil·lera; cast: *culantrillo*, *culantrillo de pozo*.

És l'única falguera diriem 'no rara' al nostre terme (séquies, pous, murs banyats, etc.) malgrat que en l'actualitat sí que ho és dins de l'àmbit urbà. Només l'hem localitzada al carrer de Saragossa, 10 (Foto 2) i a algunes casetes del cementeri.

Asplenium onopteris L. (Aspleniaceae)

Nv: Falzia negra, falzia de bosc; cast: *culantrillo negro*, *adianto negro*.

És planta forestal de carrascars i sureres, que a més defuig els substrats calcaris. Localitzat al carrer de Sant Doménech, 9 (Foto 3). Només en conec un altre exemplar —hui desaparegut—, en la façana nord de l'església dels Carmelites. Les espores d'aquesta espècie és probable que vinguen de la veïna serra d'Espadà.

Asplenium trichomanes L. subsp. *quadrivalens* D. E. Mayer (Aspleniaceae)

Nv: cast: *Culantrillo menor*, *hoja mosaica*.

També de presència excepcional, l'hem trobat únicament en la façana descarnada d'una vella casa, al Barranquet, núm. 49 (Foto 5).

Nephrolepis cordifolia (L.) C. Presl (Lomariopsidaceae)

Nv: És l'"helecho" per antonomàsia; cast: *helecho serrucho*, *helecho espada*.

D'origen tropical, molt cultivat (tot un clàssic als nostres

patis i cases) i també pot presentar-se en estat més o menys naturalitzat o subespontani. Es reproduïx fàcilment per via asexual (rizomes i fins i tot tubercles), i és menys delicat i exigent que la majoria de falgueres ornamentals. L'hem vist en dos teulades: carrer de l'Ecce-Homo, 28 (Foto 4) i carrer del Peu de la Creu, 7.

Rupícoles amb flors

Tot seguit volem destacar sis especialistes amb flors, ben dotades per a l'hàbitat rupícola, la qual cosa no exclou que puguen viure perfectament en altres indrets. Totes són autòctones i més o menys nitròfiles.

Parietaria judaica L. (Urticaceae)

Nv: Morella roquera, herba caragolera, herba roquera, herba de paret; cast: *pelosilla*, *albahaca de río*, *hierba de las ruinas*, etc. Planta apegalosa pròpia de murs i parets —com indica el seu nom genèric—, però també d'escombreries, horts, camins, etc. El seu pol·len és un fort al·lèrgic, amb l'agreujant que la planta es troba en flor tot l'any i és ben vulgar. (Foto 6).

Cymbalaria muralis Gaertn., B. Meyer & Schreb.

(Scrophulariaceae)

Nv: Picardia; cast: *palomilla de muro*, *hierba de campanario*. Com l'anterior, a la qual acompanya, però molt més rara. És pràcticament exclusiva de murs, parets i façanes. Pel seu aspecte agradable també és cultivada en gerrots. Sant Blai 52, Avda. Vila-Real 3 (Foto 7), Sta. Elvira 27.

Sonchus tenerrimus L. var. *tenerrimus* (Asteraceae)

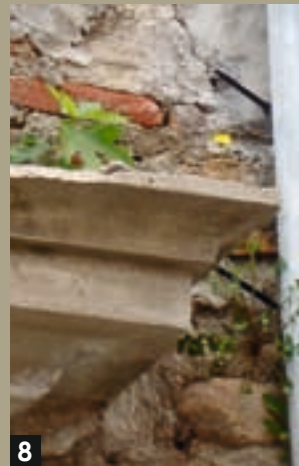
Nv: lletsó de paret, lletsó fi; *cerraja tierna*.

Paradigma de la vulgaritat, és una planta que es clava pertot, i que tampoc falta mai als murs i parets, que colonitza amb facilitat (Foto 8, l'herba florida que es veu).

Hyosciamus albus L. (Solanaceae)

Nv: Tabac bord o de paret, herba queixalera, capseta; cast: *beleño blanco*.

Planta verinosa amb propietats psicotròpiques, que creix sobre vells murs o als camps oberts i escombreries dels afores

dels pobles. A Borriana hi havia una colònia establida sobre els murs de l'església del Salvador, eradicada com a conseqüència de les obres de neteja que estan efectuant-se de cara a l'exposició La Llum de les Imatges. L'hem fotografiada sobre els murs interiors del riu Sec (Foto 9).

Phagnalon saxatile (L.) Cass. (Asteraceae)

Nv: Herba morenera, ullastre de frare.

Pròpia d'indrets pedregosos i assolellats, però també de murs i parets. Una sola localització en una casa vella del carrer de Sant Marc, núm. 26 (Foto 10).

Ficus carica L. (Moraceae)

Nv: Figuera; cast: *higuera*.

Les figueres silvestres són autèntiques trenca-penyas, pròpies de penya-segats més o menys ombrejats. N'hem detectat un xicotet exemplar al carrer de Sant Blai, sobre l'edifici del vell hospital (Foto 8). Al nostre poble és famosa la figuera del carrer de la Mare de Déu de la Saleta 18, però es tracta d'un exemplar encastat entre murs, que creix amb les arrels clavades en terra (Foto 11).

D'altres espècies

Finalment, dins d'aquest apartat considerem aquelles plantes superiors no especialitzades a viure sobre murs o roques, però que accidentalment també poden trobar acomodament en aquests hàbitats. N'hi ha d'autòctones i també de naturalitzades d'antuvi. En volem destacar dos en funció de la seua raresa a Borriana.

Gnaphalium luteo-album L. (Asteraceae)

Nv: cast: *Algodonosa, borrosa*.

És una espècie pròpia de sòls amarats d'humitat, que en temps antics probablement fóra prou freqüent al riu Sec quan no estava tan degradat com ara. N'hem trobat uns pocs exemplars sobre la façana del vell hospital (Sant Blai 19), aprofitant unes filtracions d'humitat (Foto 12).

Nicotiana glauca R.C. Graham (Solanaceae)

Nv: Tabac de jardí; cast: *gandul, tabaco moruno*.

És una espècie de procedència sud-americana encara poc vista a Borriana. Però prova de la seua força i adaptabilitat és aquest exemplar sorgit espontàniament en l'esclletxa d'una paret, al carrer de Bernat Guillem d'Entença, núm. 33 (Foto 13).

Finalment, en el furgó de cua podríem citar una no massa llarga llista de plantes trivials i ubiqüistes, de presència més bé accidental als murs i teulades, però en qualsevol cas mai no classificables com a rupícoles. Podríem citar com a espècies estivals i de tardor tres asteràcies forasteres, els matacànems **Conyza sumatrensis** (Retz.) E. Walter (vegeu el dibuix del fruit), **Conyza bonariensis** (L.) Cronq., i el mata-xotos **Aster squamatus** (Spreng.) Hieron; la verdolaga **Portulaca oleracea** L. (portulacàcia), afavorida per la seua condició de suculent, etc. Espècies de floració primerenca com ara el ravanell **Diploaxis erucoides** (L.) DC., el gerani filamaria **Erodium malacoides** (L.) l'Hér., etc.

Fotos i dibuixos (també els de l'article anterior) originals, de l'autor.

ADDENDA A LA 'FLORA RUPÍCOLA SUCULENTA' (BURIS-ANA 205, 21-25)

1 Espècies noves

1.1-**Kalanchoe X houghtonii** D.B. Ward, Cact. Succ. J. (Los Angeles) 78 (2):94 (2006) (= *K. daigremontiana* X *K. delagoensis* (= *K. tubiflora*). Loc.: Camí del Grau 11 (Foto 16, exemplars de l'esquerra de la foto). Carrer de la Mare de Déu de la Saleta 18 (Foto 11, són les plantes que es veuen a la canal de dalt).

1.2-**Aeonium arboreum 'Atropurpureum'**, varietat de fulles de color rogenc fosc d'aques problemàtic taxó: carrer de la Mare de Déu del Carme, núm. 31 (Foto 1).

1.3- **Senecio angulatus** L. f., Suppl. Pl. 369 (1782). Loc.: Carreró de Sant Blai 4 (Foto 14).

10

11

12

13

1.4- *Graptopetalum paraguayense* (N.E.Brown) Walter, Cact. & Succ. Journal Amer. ix 108 (1938). Loc: Barranquet 51 (Foto 15).

2 Noves localitzacions

Sedum palmeri, al carrer de la Mare de Déu del Carme, núm. 31 (Foto 1). Camí del Grau 11 (Grau de Borriana) (Foto 16, són les carxofetes de la dreta de la foto, oprimides per la prolífica *Crassula multicava* —vegeu Buris-ana 205—).

Kalanchoe delagoensis (= *K. tubiflora*) Carrer del Roser 31.

BIBLIOGRAFIA:

CASTROVIEJO, S. (1997): *Crassulaceae*, Flora Ibérica Vol.V (p.97-99). Real Jard. Bot., CSIC. Madrid.

GUILLOT ORTIZ, D., E. LAGUNA LUMBRERAS & J.A. ROSSELLÓ PICORNELL (setembre de 2008). *Flora alòctona valenciana: Família Cactaceae*. Monografías de la revista Bouteloua núm 5, 148 pp.

GUILLOT ORTIZ, D., E. LAGUNA LUMBRERAS & J.A. ROSSELLÓ PICORNELL (setembre de 2008). *La familia Crassulaceae en la flora alòctona valenciana*. Monografías de la revista Bouteloua núm 4, 106 pp.

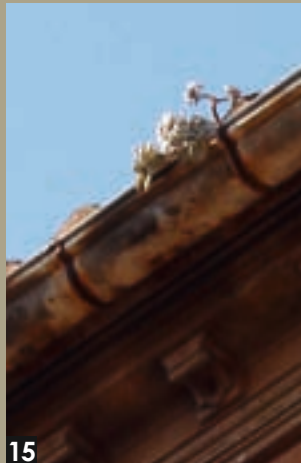
SANZ ELORZA, M., E. D. DANA SÁNCHEZ & E. SOBRINO VESPERINAS (eds.) (2004). *Atlas de las Plantas Alóctonas Invasoras en España*. Dirección General para la Biodiversidad (Ministerio de Medio Ambiente). Madrid.

3 Repesca

M'ha vingut a la memòria que al Raval, a l'altura de la llibreria Martí, deu fer uns 15 anys encara s'aguantava dreta una vella casa deshabitada amb la teulada foradada i mig enfonsada pel pes de les plantes que hi havien crescut —un autèntic jardí de suculent—, entre les quals recorde, a més de *Crassula ovata*, una cactàcia enorme: l'*Opuntia subulata* (Mühl.) Engelm. Lamente no haver tret, aleshores, una d'eixes fotografies probatòries que, com resa el tòpic, valdrien per mil paraules.

14

15

16

Onze anys plenament **valencians** (*)

Jordi Bort

El cardenal Tarancon en una conferència a Nova York.

La seua presència en la societat valenciana va amarar de valors autènticament humans les nostres consciències.

Parlar de la jubilació del cardenal Vicent Enrique i Tarancon, és fer referència a la seua terra nadiua. El que per a la gran majoria va significar la retirada de la vida pública del cardenal, va ser per als valencians una trobada altament gratificant i fructífer. Després de viure quasi quaranta anys fora del País Valencià per motius del seu ministeri episcopal, la convivència del cardenal amb el poble valencià va omplir de goig els cors de molta gent. Va dignificar el poble valencià, i encara més, les seues institucions.

El cardenal Tarancon va ser apartat des de Roma de les decisions directes que afectaven el govern de l'arxidiòcesi de Madrid. Però Tarancon va continuar amb la tasca d'evangelització dels pobles. Com ell recordava, "*De Bisbe no em pot jubilar més que Déu*". Així Tarancon va agafar el compromís de seguir escrivint les seues *Cartes cristianes*, publicades abans al full dominical de Madrid. En aquesta etapa de jubilació l'escenari seria la revista *Vida Nueva*, un setmanari de l'Església. Durant els primers anys d'aquesta

nova etapa, va fer tandes d'exercicis espirituals als capellans i va impartir cursets i conferències. Lliure dels condicionants jeràrquics i compromés amb un testimoni de vida evangèlica, mai no va rebutjar una invitació allà on la seua presència fóra signe de concòrdia. El cristianisme ha sigut sempre promotor de la cultura i la cultura ha il·luminat l'esperit de l'ésser humà per entendre millor la dimensió del cristianisme, per això el cardenal anava allà on era convidat.

El cardenal Tarancon va tindre una implicació constant i constructiva en la vida valenciana. Va acceptar un homenatge de la revista *Saó*, va ser nomenat síndic d'honor de l'Agrupació Borrianenca de Cultura, i entre altres actes, col·laborà en una sèrie de conferències en 'l'any de Tirant lo Blanch' (1990). L'any 1985, el cardenal Tarancon entrà a formar part del Consell Valencià de Cultura. La presència del cardenal en aquesta institució va ser un instrument més a l'hora de treballar pel bé comú. En 1987 la Fundació Valenciana d'Estudis Avançats organitzà una reunió científica, amb el títol 'Medicina i Ètica'. La intervenció del cardenal va ser un discurs ple d'equilibri moral i una crida a la responsabilitat en favor de la vida humana. Tarancon demanava en les deliberacions dels investigadors i dels científics tindre l'ètica per tractar la vida amb la màxima delicadesa i respectar la dignitat de la persona humana. Finalment l'any 1994, quan la malaltia anunciava l'últim viatge que faria Tarancon, va rebre per part de la Universitat Politècnica de València el Doctorat Honoris Causa. Com a obra pòstuma, l'any 1996 es va publicar el llibre *Confesiones*.

L'Església valora el pes de la història i la cultura al llarg dels segles, i adquireix el compromís de ser fidel a la tradició transmesa de generació en generació. El futur de l'ésser humà és la cultura, aplicant els coneixements en criteris de comprensió, sensatesa i sentit comú. I és en la cultura, on l'ésser humà ha d'exhaurir tots els camins de l'esforç per desenvolupar-se. Cal utilitzar la intel·ligència per cercar la veritat i guiar-se per la consciència amb plena llibertat i mogut per la força del cor.

Així el carisma del cardenal Tarancon estava per damunt de qualsevol ideologia política, de qualsevol intent de manipulació de la realitat o de qualsevol protagonisme. Un home que creia que l'únic camí era la veritat, vivia compromés amb uns ideals evangèlics arrelats en el nostre món i el nostre temps.

Hi ha una frase de qui era bisbe de la diòcesi de Sogorb-Castelló, Josep Maria Cases Deordal, que reflexa la disponibilitat pastoral del cardenal Tarancon envers la seua jubilació. Deia així D. Josep Maria: "*Sóc l'únic Bisbe residencial, que té com a auxiliar a un cardenal*". Efectivament, el cardenal Tarancon sempre va estar dispost al servei pastoral.

Tarancon era un bisbe sensible amb la realitat social i conscient de la història. Un home bo que cercava la pau i la concòrdia, per trobar camins de viabilitat als reptes que el dia a dia anava plantejant. Tots tenim alguna cosa per aprendre

del cardenal Tarancon i és que, independentment de la nostra professió, els seus coneixements contribueixen a la formació més important de la persona: la humanitat.

El cardenal Tarancon es retirà en la casa d'una família amiga, Vil·la Anita, allà on el terme de Vila-real es troba amb el d'Almassora. Una vegada arriba la jubilació, el cardenal va poder gaudir de coses que, durant molts anys, no havia pogut dedicar-se. En aquest cas la família és la gran beneficiada. El cardenal trobà un suport incondicional en els seus nebots - fills del seu germà - i la família descobreix amb gran goig i alegria, que han de tindre compte del 'tio'. Entranyable i amable expressió que els seus nebots utilitzen, referint-se al cardenal. Totes les atencions i comoditats són posades al servei de 'Don Vicente', dedicant-se íntegrament de l'atenció que mereix. Així els familiars tenen la satisfacció de poder gaudir del seu 'tio', i durant els últims onze anys de vida del cardenal, van poder compartir experiències, reunions familiars i sentiments d'estimació.

El 28 de novembre de 1994 mor a València Vicent Enriquet i Tarancon. Una de les grans personalitats de l'Església del segle XX. Un dels hòmens que va fer possible la Transició de la societat espanyola, sense traumes dramàtics. De nosaltres i de les generacions futures, depèn la difusió de la figura i de l'obra del cardenal. Un missatge actualment viu, i una veu que encara parla a les nostres consciències.

El taronger és un arbre descrit pel llaurador com a noble, honorat i treballador que difícilment s'acovardeix davant les inclemències de l'oratge. Malgrat els entrebancs, revifa, millor o pitjor! I sobretot resisteix. Quina comparança més bonica i més valenciana, per acabar de parlar de la vida del cardenal. El cardenal Tarancon va haver de suportar moltes tempestes, dins i fora de l'Església, però el seu esperit de resistència i de servei a les dones i hòmens del nostre temps, és un gran exemple d'home actual i de cristià compromés. Aquest llaurador amb sotana i capellà de poble, va estimar profundament l'Església i la va guiar allà on li va indicar la providència.

(*) Com a membre i assessor de la comissió del centenari del naixement del cardenal Tarancon, he intentat treballar de ferm i amb confiança per buscar la veritat. Per a rescatar la memòria justa i col·lectiva d'un passat, i reconèixer el present que és ferment esperançador del futur. Evidentment hauré comés algunes errades, però sempre ha estat en mi l'esperit de fidelitat al pensament del cardenal i l'esperança per trobar el camí a una societat millor identificada en els valors de la convivència pacífica, lliure, plural i democràtica. Sense distincions ni partidismes, he intentat valorar i posar en relleu, tot allò que ens unix com a poble. Com deia el cardenal Tarancon, '*l'evangeli ha d'estar per damunt de tot allò que dividix una societat, perquè la missió de l'Església és necessàriament unir*'. Que ningú s'hi senta marginat, ni menyspreat, sinó estimat, valorat i feliç.

La travessia de Miguel Melchor

Glòria Olivares i Muñoz

Els alumnes dels Salesians i de les Escoles eixien de classe a les 5. N'hi ha qui per anar a casa passava per davant del Garatge La Plana –situat enfront del bar El Mohino– i s'alevava aguantant com els mecànics apanyaven cotxes i camions. Un d'eixos mecànics era Miguel Melchor Peres, a qui ara recordem. L'altre era el seu germà Pepe.

Francisco Melchor Mingarro, natural de Borriana, va emigrar a Portugal i es va casar amb la lusitana Maria Peres Aurelio. Del matrimoni van nàixer cinc fills: Pepe, Miguel, Maria, Emiliana i Anita.

Miguel va vindre al món el 20 d'agost de 1905 a la localitat portuguesa de Setúval. Als tres anys la família es va traslladar a l'Uruguai. Primer hi criaven animals en un ranxo de fusta vora el riu de la Plata. El ranxo era un lloc fora del poblat, a quatre llegües de Conchillas. Un tornado va arrancar el trespòl de la casa i els Melchor es van mudar a una estància de Santa Teresa. Una estància és una finca de 3 o 4 km destinada al conreu i a la ramaderia. Miguel recordava com als 13 anys s'alçava en cantar el gall, encenia el foc i hi escalfava mate, infusió tradicional d'Amèrica del Sud que es prenia abans de treballar. En acabant rodava tota l'estància tenint cura del ramat i, ja de nit, tornava a casa.

Quan Miguel tenia 15 anys, la família va embarcar-se en un vaixell de càrrega i passatge anomenat Colón.

La nau va salpar de Buenos Aires camí d'Europa en una travessia de 28 dies per l'oceà Atlàntic. El Colón va atracar a Rio de Janeiro per carregar carbó i café, a Las Palmas per carregar plàtans i a Moçambic per carregar cacau. Malgrat que els viatgers no podien davallar del vaixell, Miguel va aguantar els moçambiquenys portant sacs de cacau i li va sobtar que anaren descalços.

El Colón va aplegar finalment a Marsella, on els esperava un germà del pare. L'oncle, també Miguel de nom, hi treballava en un establiment d'adobar pells.

Miguel Melchor

A Marsella, el nostre Miguel va entrar d'aprenent en un taller de cotxes. Dos anys més tard se'n va vindre a viure a la Borriana ancestral. La resta de sa vida ja la coneixem: els vaivens a la casa Ford de Barcelona; el refugi i la fugida a peu cap a Castelló durant la guerra; el casament amb Dolores Palomero Tomàs i el naixement de les dos filles «per a Glòria de Déu», dels huit néts i dels nou besnéts; i, com no, el taller d'apanyar cotxes i camions on els xiquets s'alevaven en eixir d'escola.

Miguel Melchor Peres ens va deixar el 12 de maig de 2008. La seua travessia per aquest món va ser de 102 anys.

L'antic reciclatge dels residus sòlids orgànics

Josep Palomero

No fa molts anys, la casa de poble rural en què vivíem mancava pròpiament d'un bany, ni complet ni reduït. Simplement, no n'hi havia. L'activitat fisiològica fonamental s'exercia, doncs, sobre un forat perfectament redó, practicat sobre una llosa de pedra a una distància adequada del terra per a estar-s'hi assegut, a través del qual, i gràcies a la força de la gravetat, descendia verticalment l'excreció natural del ventre cap als confins de la terra, que no eren tan remots com els xiquets imaginàvem. L'operació culminava amb la neteja ràpida, asprívola i imperfecta, que proporcionava el retall d'un full de diari perforat per un fil-d'aram rovellat, penjat a la paret, en aquella època en què el paper de premsa no procedia precisament dels boscos nòrdics.

Aquell retret fonamental de la casa s'anomenava comú, perquè no era exactament un lloc particular, encara que ben privat i solitari quan s'ocupava, sinó compartit per una colla de culs consanguíniament emparentats. Hi havia qui l'anomenava excusat, potser perquè quan s'absentava del grup per la força imperiosa de la naturalesa per dirigir-s'hi, deixava caure, entre dents, una breu sol·licitud de descàrrec: "m'excuse". L'espontaneïtat de la fisiologia corporal no sempre ha estat ben vista. Ja fa anys que, per efecte d'un anglicisme procedent del dispendi d'aigua corrent domesticada amb què s'evacua immediatament el contingut de la tassa, aquest lloc principal de la vida s'anomena wàter. També hi ha qui sol usar-hi una designació més metonímica; anomenant-ne una part pel tot, i sovint demanen, en casa estrangera, on és el lavabo.

Els xiquets d'aquells anys, com pràcticament els de qualsevol època, desconeixíem com funcionava la cadena ancestral del reciclatge dels residus sòlids orgànics que aleshores produïem les famílies. Quan introduïem tímidament el tema en les converses de casa, sovint els pares responien amb evasives. Però aproximadament un matí a l'any, quan ens alçàvem per dirigir-nos xino-xano cap a escola, ens sorprenia la fortor desagradable d'una ferum de remots recordatoris extremadament impactant, que el nostre olfacte infantil discernia com a patrimoni familiar. Era, inevitablement, l'olor casolà de la merda pròpia i tribal.

La pudor derivada de l'elaboració dels diferents veïns devia ser semblant. Cada casa es nodria, aproximadament, dels mateixos productes, preparats segons receptes tradicionals, metòdicament ingerits. Els dijous, perquè els forns posaven a disposició del veïnat la llosa calda, regnava pertot l'arròs al forn, amb botifarra de ceba, costella, una tomata partida i una cabeça d'all. Els divendres, fideus aclarits, per observar el precepte del dejuni, millor al llarg de tot l'any que només durant la quaresma, i una penca d'abadejo fregit amb ceba. Els diumenges, paella. I arreu, olla de la temporada amb bledes i cardets, coca de verdura o de tomata, caldera amb porc greixós, llentilles o cigrons. Per a sopar, bollit, un parell d'ous caiguts. A l'hivern, taronges de postres. A l'estiu, peres, nesples, cireres, prunes, raïm, figues i caquis, una

cosa a continuació de l'altra. Per pasqua, mones de pasta endurida fenyides a la pastera de casa que havien usat ja les àvies. Per nadal, pastissos de moniato. I pel sant de casa, rotllets d'aiguarent.

El fruit intestí del veïnat, doncs, desprenia una olor idèntica. Quan a migdia tornàvem d'escola a dinar, ja s'havia esvaït prou, aquella ferum, però encara estava present, amb el recordatori sorprenent dels misteriosos sacs estesos al llarg del corredor empedrat del centre de casa que havíem descobert quan, amb els ulls encara somnolents, havíem entropessat, de bon matí, amb les restes de l'estranya activitat nocturna. A mesura que creixíem ens explicàvem certes coses, o potser ens les transmetien per fi els pares i els avis pedagògicament. La transmissió de la cultura es feia a través de la memòria, dels costums, dels hàbits ancestrals perpetuats.

Cada cap de casa, quan ho considerava oportú segons la capacitat de la concavitat que expressament s'hi destinava, avisava el merder perquè a la matinada convinguda vinguera a buidar-hi la sitja. Aquell, que es presentava en carro i haca, dirigia l'operació que executaven els ajudants. Així, una vegada ensacat el sòl de pedretes de casa per a evitar que s'impregnara dels odorosos regalls, amb uns cullerots de fusta amb mànec especialment llarg, els ajudants se situaven arriscadament a la bocana del pou sanitari i n'anaven escudellant el contingut en una bóta o tonell de fusta adient. Quan l'omplien, el tancaven tant hermèticament com el recipient prestava i, a redolons, el carrejaven al carro. En acabar el treball, cobraven la faena i desapareixien sigilosament, encara en plena matinada, per a evitar donar notícia pública d'una operació d'higiene que els clients s'estimaven més no divulgar.

Sense deixar-ho córrer massa, al cap d'un parell d'hores, els merders ja havien girat facturació per duplicat, perquè la collita d'aquella matinada solien abocar-la, en un breu interval de temps, en qualsevol hort de tarongers que tinguera necessitat d'un bon adob orgànic, garantit a prova de bombes. El cicle, doncs, s'havia acomplit pràcticament abans de l'eixida del sol. Després, durant la resta del dia, els merders tenien hores per davant per gastar-se a les tavernes del poble el jornal que havien ingressat doblement. Eren, per tant, treballadors de pesseta llarga, respectats i envejats, però tan malmirats com si foren antics botxins o enterramorts. Bruts com a carboners ambulants, si el vent els atacava per l'espatlla, els delatava l'olor encara viva d'una munió de digestions correctament executades.

L'aigua corrent i l'extensió de la xarxa de clavegueres va rematar un dels oficis fonamentals de l'organització social moderna que constituïa, de fet, un pas de gegant des que les aigües menors i majors ploviessin directament al carrer des de qualsevol finestró, simplement precedides de l'avis del ruixat imminent, quan el veïnat tenia la satisfacció de poder demostrar així, cada dia, que si bé al carrer la gana podia ser molta, en aquella casa es menjava i es bevia a tota hora i, doncs, aquella família tenia un cagar fort i contundent, de rics de tota la vida.

Almenara: II República y Guerra Civil

Raquel Doñate Calpe

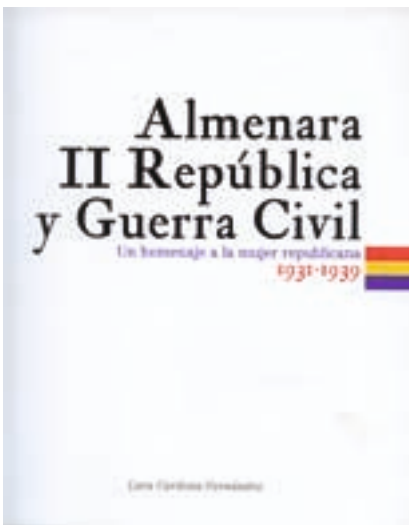

Foto de contraportada del llibre: Regina Vila Olucha.

Un homenaje a la mujer republicana

El llibre que us presentem connecta de ple amb un dels temes d'actualitat: la recuperació de la memòria històrica. Aquest treball d'investigació, a l'igual que tots els estudis que actualment s'estan fent sobre aquesta temàtica, ha hagut de superar dos entrebancs: la inexistència de bibliografia i la destrucció de la major part dels documents duta a terme per la repressió franquista. Per la qual cosa, l'autora ha hagut de fer un exhaustiu estudi, que va des de les Actes Municipals d'Almenara, fins al *Archivo General de la Guerra Civil* de Salamanca. Aquesta tasca ingent ha estat possible gràcies a la implicació de l'Ajuntament d'Almenara des del 2006. En llegir-lo t'adones que no vol obrir velles ferides, sinó reivindicar la memòria dels nostres pobles per creure en el nostre futur i també rendir homenatge a les dones que participaren en el procés.

L'abast cronològic del llibre comprén des del 1931 fins a l'organització de l'Estat franquista i la posterior repressió. Explica detalladament els avanços a tots els àmbits socials duts a terme en la República a l'empara de la constitució derivada del bienni reformista (1931-1933). A l'apartat que correspon al bienni radical-cedista (1933-1936), l'autora posa de relleu les oposicions nascudes com a mesura per oposar-se a la dreta i al reaccionarisme. Explica com el Front Popular (format per republicans, socialistes, comunistes i sindicalistes) basteix un programa moderat basat en l'amnistia per als represaliats i la continuïtat de les reformes del primer bienni, per tal de recuperar les condicions laborals ja assolides i abolides al bienni radical-cedista.

Pel que fa a la guerra, el llibre distingeix tres períodes: "Etapa d'optimisme apassionat (de juliol a octubre de 1936)", "Etapa d'organització i centralització (de novembre del 1936 al gener de 1938)" i "Etapa de pessimisme crepuscular (de gener al 1938 al març del 1939)". A més de l'explicació molt detallada dels fets bèl·lics, trobem les conseqüències directes en les nostres terres: morts, bombardeigs, la construcció de refugis, les funestes conseqüències en l'agricultura, etc. És ací on trobem, sens dubte, una de les aportacions més interessants del llibre.

En implantar-se l'estat franquista, l'autora explica el procés profund de purificació de la societat que s'encetà. El nou estat va fer modificacions a tots els àmbits de la societat, per a la qual cosa es beneficià d'una enorme trama de botxins voluntaris que, bé pel desig de venjança bé per la mera supervivència, actuaven per assolir tranquil·litat i a vegades un premi concret. Aquestos participaren en una purga encara hui dia no quantificada, que no va ser sols per aplicar justícia o venjar les morts, sinó per dur a terme una neteja social i política, amb una missió exemplaritzant.

Aquesta repressió el llibre l'enllaça amb la descripció colpidora dels camps de presoners a les nostres terres, on els afusellaments eren diaris i s'obligava els presos a cavar fosses. Explica que a Almenara n'hi hagué tres no simultanis, ja que la gran quantitat de gent obligava a traslladar-se continuament a un espai major. Encara que, en un primer moment, els homes foren conduïts a la presó de Borriana, fet que originava desfildades inacabables de familiars, mares, germanes i filles

que caminant o amb un carro llogat duïen queviures i roba als presos.

Les dones són l'altre eix temàtic del llibre, les quals abans de la República se'ns presenten com el sector més endarrerit de la societat, baluard de l'església i amb una dependència social i econòmica dels homes. Ara bé, la II República els dugué enormes esperances (el dret de vot, el dret a ser càrrec públic, etc). Es posa de relleu l'aprovació el 1932 de la Llei del Matrimoni Civil i del Divorci, en eixe moment la llei més progressista d'Europa, que suposà un revés per a l'església però innegablement un pas endavant per a la dona. Com a exemple de l'avanç assolit, se'ns expliquen les activitats de *La Sociedad Obrera "El Ideal Femenino"* d'Almenara, fundada per un grup de treballadores i que assolí grans guanys laborals per a les obreres. La presidenta i dirigent del la *Sociedad Obrera*, Clara Villagrosa, fou denunciada en acabar la guerra. Se l'acusà de fer propaganda marxista als magatzems de taronja, quan segurament simplement informava les treballadores dels seus drets. Va ser empresonada a Borriana.

Amb l'arribada de la guerra, el paper de la dona canvia per complet, ja que ha d'ocupar els llocs vacants provocats per la incorporació de milicians al front. Se'n explica, com a mostra d'aquesta necessitat, la crida d'atenció que el 1938 fa el Governador Civil als sindicats perquè no posen traves a la incorporació de les dones al treball. Calia incorporar-les en les tasques de recol·lecció, tot i que quasi sempre era un treball voluntari i no remunerat. Malgrat que sobre elles va recaure el treball de la supervivència i la resistència a la reraguarda, continuà la discriminació salarial i la subordinació a l'autoritat masculina.

Són molt interessants les dades que s'aporten sobre les milicianes, que no sols combatien, sinó que també van patir una divisió sexual del treball al front. Açò fou fins el 1936, quan Largo Caballero emeté disposicions militars per treure-les del front i traslladar-les a la reraguarda. Es passà de glorificar-les i d'emprar-les com a element propagandístic "heroïna de la patria", a ridiculitzar-les i desacreditar-les, sota el lema "heroïnes de la retaguarda". Es veié frustrada l'oportunitat per realitzar la revolució de les dones encarnada per

grups com l'anarquista *Mujeres Libres*, que comptava amb un comitè local a Borriana i un altre a Vinaròs.

Amb el Franquisme les dones omplien les presons, ja no sols per motius d'actuació directa en la guerra o contra el Règim, sinó per filiació familiar a un "roig" i ajudar-lo. La majoria de recluses ingressen el 1939 a Borriana, amb acusacions molt variades i ridícules. Se cercava la col·laboració de la dona en la construcció d'una Espanya gran i imperial, basada en el seu manteniment com a mare i organitzadora de la llar. Amb aquesta finalitat, s'estableix una legislació que vol evitar la independència econòmica de la dona i on s'establia una discriminació bàsica entre el treball d'homes i dones. Es fomenten els valors tradicionals: la figura de mare i esposa submissa. Les dones retrocediren més de cinquanta anys en les condicions de vida i en els drets.

Per finalitzar, m'agradaria anotar que ha estat molt difícil destriar aquells aspectes més interessants, perquè tot el llibre ho és. Us en recomane la lectura perquè ens ajuda a recuperar molts fets oblidats, esborrats i, per tant, desconeguts per a molts. Ja és hora que recuperem el nostre passat.

Contra la grip aviària Nikèforos

Casa de la Pollastra.

No és del poble la muralla
ni una casa gallinera.
No són trossos de la falla
ni barraca costanera.
Ha arribat la grip aviària
al carrer del Bon Succés?
Serà que la propietària
té la vergonya al revés?

Volem una llei urbana
més urgent que la "golfista",
que recupere Borriana
i que ens alegre la vista.
Una casa de ruïna
que pot caure en un no-res,
urbanisme de rutina
sense pairal interès.
Un cantó molt perillós,
corral, façana i ratera.

És espill escandalós
de brutícia borriana.
Un mur de lamentacions
i una tàpia de porquera
no són bones ablucions
per traure'ns de polleguera.
Volem una llei urbana
més urgent que la "golfista",
que recupere Borriana
i que ens alegre la vista.

Els veïns veuen la ronya,
la propietària, inversió,
cinquanta anys plens de vergonya
no són bona solució.
Ha arribat la grip aviària
al carrer del Bon Succés?
Serà que la propietària
té la vergonya al revés?

NADAL^A BORRIANA

El Betlem de Teresa Casinos

5 desembre, divendres a les 19h
cnc la mercé

Concert de Nadal Per la Banda Simfònica de l'AFB

21 desembre, diumenge a les 19h
teatre payà

Coral Infantil i Juvenil Borrianenca amb el Cor Carnevale i la Jove Orquestra de l'AFB.

21 desembre, diumenge a les 12,30 h
església de la mercé

Coral Borrianenca

26 desembre, divendres, 19 h
cnc la mercé

Orquestra i Banda Jove de l'A.F.B

4 gener, diumenge, 18,30 h
teatre payà

Concerts de nadal
Entrades lliures fins a completar l'aforament

Magnífic Ajuntament
de **Borriana**
Regidoria de Cultura

en pensem tu

caixa rural burriana